

In goede handen? Keuzen van migrantenouders rond voorschoolse educatie

Marjolijn Distelbrink
Marjan de Grijter
Trees Pels

In goede handen?

*Keuzen van migrantenouders rond
voorschoolse educatie*

Marjolijn Distelbrink
Marjan de Gruijter
Trees Pels

Dit onderzoek is tot stand gekomen dankzij ondersteuning van de Bernard van Leer Foundation en FORUM.

november 2014

Inhoud

Voorwoord	5
1 Inleiding en vraagstelling	7
2 Opzet van het onderzoek en respondenten	11
2.1 Onderzoeksopzet	11
2.2 Respondenten en verloop van de interviews	13
3 Denkbeelden over opvoeding, opvoedpraktijken en ondersteuning	17
3.1 Wat is belangrijk in de opvoeding (van jonge kinderen)	17
3.2 Opvoedgedrag	20
3.3 Betrokkenheid van het formele en informele netwerk	23
3.4 Voorschoolse ontwikkelingsstimulering	26
3.5 Besluit	30
4 Opvattingen over Voor- en Vroegschoolse Educatie	33
4.1 Kennis over VVE	33
4.2 Opvattingen over VVE	34
4.3 Mening en adviezen van anderen	40
4.4 Besluit	44
5 Besluiten over wel of geen VVE in de praktijk	47
5.1 Vooraf	47
5.2 Besluitvorming in de praktijk	49
5.3 Aanpassingen aanbod VVE	55
5.4 Besluit	60
6 Conclusies en aanbevelingen	63
6.1 VVE en non-bereik: het onderzoek	63
6.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	64
6.3 Conclusies en aanbevelingen	71
Bronnen	77
Bijlagen:	
1 Topiclijst	79
2 Deelnemers reflectiebijeenkomst	80
3 Werving en selectie van respondenten	80

Voorwoord

Het tegengaan van onderwijsachterstanden is in het belang van de ontwikkeling van kinderen en van de samenleving. De voor- en vroegschoolse educatie (VVE) is bedoeld om onderwijsachterstanden bij jonge kinderen vroegtijdig te bestrijden. De laatste jaren hebben vele gemeenten samen met scholen, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven VVE-beleid ontwikkeld en tot uitvoering gebracht.

Een groot deel van de doelgroep is inmiddels bekend met VVE maar, onderzoeken en signalen uit de praktijk wijzen uit dat een deel van deze doelgroepeuters niet deelneemt aan voorschoolse educatie en dat de deelname van allochtone doelgroepkinderen de laatste jaren afneemt. Hoe groot die groep is weet eigenlijk niemand precies. Dit is ook lastig in kaart te brengen omdat de definitie van de doelgroep per gemeente verschilt. Wel weten we dat er nog steeds kinderen zijn die met taalachterstanden het onderwijs starten en die achterstand niet inlopen. De minister van Onderwijs schrijft in juni 2012 aan de Tweede Kamer in haar brief: 'Veel allochtone achterstandsleerlingen hebben echter bij aanvang van het basisonderwijs nog steeds een taalachterstand van ongeveer twee jaar op de leerlingen die niet tot de doelgroepen van het achterstandsbeleid behoren'.

Naar aanleiding van de signalen uit de praktijk en de consequenties voor de leerprestaties van kinderen hebben FORUM en de Bernard van Leerfoundation aan het Verwey-Jonker Instituut gevraagd onderzoek te doen naar de achtergronden en overwegingen van ouders om hun kind *bewust* niet te laten deelnemen aan VVE aanbod en concrete aanbevelingen te doen voor verbetering. Beter inzicht in de overwegingen van ouders met geïndiceerde peuters, kan gemeenten meer begrip geven en stimuleren te werken aan het terugdringen van het zogenaamde non-bereik zodat alle kinderen een eerlijke kans krijgen in het onderwijs.

Om een beter beeld te krijgen is met ouders, en niet met professionals, gesproken over *hún* overwegingen. Het onderzoek is interessant voor een ieder die kennis wil opdoen over de afwegingen van ouders en deze te duiden. Ook worden adviezen gegeven om het bereik te verbeteren.

Beter bereiken van VVE doelgroeppeuters is een samenbundeling geworden van de kennis en inzichten die zijn opgedaan tijdens de gesprekken met moeders. Deze publicatie kent een ingewikkelde ontstaansgeschiedenis en was nooit tot stand gekomen zonder de inspanningen van de wervers die toegang hadden tot de moeders en hun vertrouwen wisten te winnen; de interviewers, Serpil Ozturk, Ghariba Loukili en Maxine van Bommel waren van onschatbare waarde. Haluk Arslan en Leyla Bengi van ERC Research danken we voor de prettige samenwerking en uitstekende begeleiding van een deel van het veldwerk. En, 'last but not least' bedanken we *alle* ouders die hebben meegewerkt aan het onderzoek. Hun inbreng was meer dan de moeite waard!'

Zeki Arslan
FORUM

1 *Inleiding en vraagstelling*

Veel leerlingen met een migrantenachtergrond hebben bij aanvang van het basisonderwijs nog steeds een taalachterstand van twee jaar op de leerlingen die niet tot de doelgroepen van het onderwijsachterstandenbeleid horen.¹ Door een anderstalige en vaak ook taalarme thuisomgeving begint een deel van de migrantenkinderen het basisonderwijs met een taalachterstand die zij tijdens de lagere school onvoldoende inlopen, met leerachterstanden en een laag schooladvies tot gevolg. In het afgelopen decennium is daarom veel geïnvesteerd in de voor- en vroegschoolse educatie (VVE), met als doel deze taal- en leerachterstanden vroegtijdig aan te pakken.

Gemeenten verschillen onderling in de criteria en procedures op grond waarvan doelgroepeuters worden geïndiceerd. Daarnaast wordt de feitelijke toeleiding van doelgroepeuters naar de VVE binnen elke gemeente op eigen wijze vorm gegeven, en zijn er grote verschillen in de mate waarin er hierbij sprake is van een persoonlijke, laagdrempelige, overtuigende, en zo nodig repetitieve benadering van ouders met doelgroepeuters.

Doordat de criteria voor afbakening van de doelgroep tussen gemeenten verschilt en er ook een grote variatie is in de manier waarop het bereik van de VVE gemonitord wordt, is het niet mogelijk cijfermatig inzicht te krijgen in het non-bereik onder doelgroepeuters. Duidelijk is echter wel, dat een per gemeente variërende groep doelgroepeuters niet aan VVE deelneemt. Hoewel over de achtergronden daarvan het een en ander bekend is, is verdiepend inzicht nodig om tot een verbetering van aanpak en bereikstrategieën te komen. Om hierin te voorzien is door FORUM en de Bernard van Leer Foundation aan het Verwey-Jonker Instituut gevraagd om een verdiepend onderzoek uit te voeren, onder een veertigtal moeilijk bereikbare doelgroepeuters van VVE.

Wat is er al bekend?

Ouders kunnen uiteenlopende redenen hebben om hun kind niet aan de VVE te laten deelnemen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de ervaringen van

1 Brief aan de Tweede Kamer: Toekomst van het onderwijsachterstandenbeleid, 1 juni 2012

FORUM met bijeenkomsten en projecten en uit de signalen die FORUM opvangt in contact met uitgebreide netwerken met migrantengroepen:

- Geen of onvoldoende bekendheid met het VVE aanbod en/of met de risico's op taalachterstanden en de mogelijke implicaties hiervan voor de schoolloopbaan.
- Gebrek aan aandacht voor en besluitvaardigheid over de kansen die de VVE biedt ten gevolge van een stressvolle thuissituatie (getraumatiseerde / multi-problem gezinnen).
- Achterdocht ten aanzien van de doelstellingen en mogelijke gevolgen van VVE in termen van voorselectie en labeling van kansarme peuters en hun toeleiding naar concentratiescholen met een hoog aandeel gewichtenleerlingen.
- Visie op VVE en de programma's die deze aanbiedt als niet passend bij of in tegenspraak met de eigen cultuur, of als "haram".
- Weerstand tegen de eenzijdige samenstelling van VVE groepen (taal achterstanden, gedragsproblematiek, peuters uit multiprobleem gezinnen).
- Twijfels over de kwaliteit en mogelijke meerwaarde van het VVE aanbod.
- Hoge mobiliteit van gezinnen in de vorm van veelvuldige verhuizingen naar steeds verschillende woonlocaties, o.a. door tijdelijke werkcontracten en/of tijdelijke (bijvoorbeeld door het rijk of de werkgever toegewezen) woningen.
- Financiële drempels.

Uit het beschikbare onderzoek komen vergelijkbare factoren naar voren. Oorzaken die bijvoorbeeld ouders in Den Haag voor niet-deelname noemen (Broekhof & Westenbrink, 2006) zijn de kosten, gebrek aan inzicht in het nut, onbekendheid met de voorziening, en de mening dat kleine kinderen binnen het gezin (in casu door de moeder) moeten worden opgevoed (zie bv. ook Pels & De Gruijter, 2006). Voorts speelt weerstand tegen stigmatisering als gezin met achterstand mee. Daarnaast worden belemmeringen van organisatorische aard genoemd, zoals weerstand tegen 'gedwongen' schoolkeuze (van de bijbehorende basisschool), de afstand tussen huis en de locatie en een gebrek aan aansluiting tussen lestijden van inburgering en voorschool. Uit Amsterdams onderzoek blijkt dat de nabijheid van VVE- en inburgeringsvoorzieningen en samenwerking tussen de inburgeringsketen en de VVE-keten deelname kan verhogen (Brink & Odé, 2010). Dit vergt regie vanuit de lokale overheid, aldus de auteurs.

Den Blanken en Van der Vegt (2007) laten aan de hand van interviews met professionals en een enquête onder ouders zien dat vooral migrantenouders vaak niet bewust kiezen voor VVE. Ze schrijven hun kind in op een peuterspeelzaal of kinderopvangvoorziening, zodat het met andere kinderen kan spelen. Terwijl daar ook een VVE-aanbod is. Als ouders bewust kiezen voor VVE om de ontwikkeling van hun kind te stimuleren, is dat vaak het resultaat van voorlichting en toeleiding. Volgens deze onderzoekers spelen pedagogische of culturele redenen om geen gebruik te maken van VVE overigens nauwelijks een rol. Zij vonden op dit punt geen systematische verschillen naar etnische achtergrond.

De beschikbare kennis is nog beperkt waar het het (relatieve) belang van afzonderlijke factoren en beweegredenen betreft, en biedt ook nog weinig inzicht in de (keuze)processen rondom (niet-)deelname aan een of andere vorm van kinderopvang. Dit gegeven vormde de achtergrond voor onderhavig onderzoek. Doel van het onderzoek is het inzicht te vergroten in de factoren en beweegredenen die leiden tot een passief of actief besluit van ouders om hun kind niet aan de VVE te laten deelnemen. Het onderzoek dient te resulteren in een overzicht van mogelijke belemmeringen en beweegredenen om peuters niet te laten deelnemen aan de VVE. Daarnaast dient het te resulteren in concrete handvatten om deze groep ouders meer te betrekken bij de ontwikkeling van hun kind, door meer planmatig te werken aan het effectief benaderen van de betrokken ouders voor deelname aan VVE of ander aanbod gericht op het voorkomen van achterstand.

Centrale onderzoeksvraag

De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt:

Welke zijn de achtergronden van het gebrek aan bereik van VVE-voorzieningen onder de doelgroep en welke aanbevelingen tot verbetering van bereikstrategieën voor deelname aan VVE of ander aanbod gericht op het voorkomen van achterstand zijn op inzicht hierin te baseren?

Om deze vraag te beantwoorden is in de eerste plaats inzicht nodig in de denkbeelden en verwachtingen die ouders hebben over de ontwikkeling en opvoeding van het jonge kind, hun eigen aandeel daarin als ouders en het eventuele aandeel van andere opvangvoorzieningen, binnen de familie en (in)formele daarbuiten. Daarbij gaat het ook om belangrijke invloeden op denkbeelden en gedrag van ouders, van significante anderen of groepen in hun omgeving.

In de tweede plaats is inzicht nodig in de kennis van ouders en in hun beeldvorming over de formele kinderopvang, en aanbod gericht op het voorkomen van achterstand, zoals VVE, daarbinnen.

In de derde plaats moet de vraag beantwoord worden of en in hoeverre sprake is van andere belemmeringen voor deelname aan (VVE) aanbod dan degene die samenhangen met kennis en denkbeelden over kindontwikkeling, de rol van opvangvoorzieningen en de beeldvorming daarover.

Ten slotte is het - ten behoeve van verbetering van bereikstrategieën - van belang duidelijkheid te krijgen over het relatieve belang van de verschillende factoren en beweegredenen die leiden tot niet-deelname van doelgroepeuters aan VVE en soortgelijk aanbod.

De deelvragen waarop het onderzoek antwoord moet bieden zijn derhalve:

1. Hoe kijken ouders naar de (sociale, culturele, religieuze en 'schoolse') ontwikkeling van hun kind, naar hoe deze - positief dan wel negatief - kan worden beïnvloed, en naar de rol die ouders en andere (in) formele voorzieningen daarin spelen? Welke invloed oefenen belangrijke anderen in de omgeving van de ouders uit op hun denkbeelden en keuzen, zoals familie en de etnische of religieuze gemeenschap?
2. Wat weten ouders over de beschikbare kinderopvang en de functies daarvan, vooral wat betreft VVE en soortgelijk aanbod daarbinnen? Wat is hun beeld van het aanbod, evenals van de beeldvorming over deelnemers en hun gezinnen?
3. Welke andere redenen hebben ouders voor niet-deelname? Welke rol spelen belemmeringen van materiële en organisatorische aard, zoals de kosten van opvang en ervaren obstakels bij deelname door reisafstand of gebrek aan aansluiting met werk- of cursustijden?
4. Welke argumenten wegen het zwaarst bij de keuze om niet deel te nemen? Welk aanbod, aangepast VVE-aanbod dan wel ander aanbod, zou ouders ertoe kunnen bewegen om wel deel te nemen?
5. Tot welke conclusies en aanbevelingen voor verbetering van bereikstrategieën en aanbod leiden de bevindingen onder 1 t/m 4?

Leeswijzer

In dit rapport presenteren we de bevindingen van het onderzoek. In hoofdstuk 2 schetsen we de opzet en het verloop van het onderzoek, en geven we inzicht in de kenmerken van de respondenten. Hoofdstuk 3, 4 en 5 schetsen de bevindingen uit de interviews. In hoofdstuk 6 trekken we conclusies en beantwoorden we de centrale onderzoeksvraag; tevens formuleren we aanbevelingen.

2 *Opzet van het onderzoek en respondenten*

In dit hoofdstuk schetsen we de onderzoeksmethoden die zijn gebruikt om tot beantwoording van de onderzoeksvragen te komen (2.1). Vervolgens geven we inzicht in de kenmerken van de bereikte respondenten en gaan we in op de uitvoering van de interviews (2.2).

2.1 *Onderzoeksopzet*

Kwalitatieve interviews

De belangrijkste bron voor beantwoording van de onderzoeksvragen vormden kwalitatieve interviews met ouders wier peuters niet deelnemen of wier kleuters niet hebben deelgenomen aan formeel voorschools aanbod, maar die wel tot de doelgroep van VVE zijn te rekenen.

Juist kwalitatieve interviews kunnen een goed inzicht opleveren in de meer en minder bewuste processen die tot niet-deelname leiden en in de percepties en beleving van ouders die hun gedrag in dezen beïnvloeden, evenals in de rol die de omgeving hierbij speelt. De bedoeling was 40 gezinnen te bereiken van uiteenlopende herkomst. De focus lag op interviews met *moeders*. Dit omdat moeders in de betrokken gezinnen, zeker in deze leeftijdsfase, het nauwst betrokken zijn bij de opvoeding van de kinderen (bv. Pels & De Gruijter, 2005, 2006). Om toch een beeld te krijgen van de visies en bijdragen van vaders aan de opvoeding en de besluitvorming rond VVE, is in de interviews zoveel als mogelijk via de moeders gevraagd naar de mening van hun partners.

Als start van het onderzoek is in overleg met de opdrachtgever nader besproken aan welke kenmerken de te vinden respondenten dienden te voldoen. Het gaat om moeders:

- van peuters of kleuters (max. 5 jaar) die geen enkele formele voorschoolse voorziening bezoeken of hebben bezocht en dit ook niet van plan zijn in de nabije toekomst; liefst met enige afstand tot deze voorzieningen, dus ook geen moeders die een spelinloop bezoeken bijvoorbeeld; moeders die de kinderen naar een ‘eigen’ opvangvoorziening brengen, zoals opvang in de moskee, kunnen wel respondent zijn. Oudere kinderen in het gezin mochten wel aan formele opvangvoorzieningen hebben deelgenomen;

- met maximaal een opleiding op middelbaar niveau (MBO)²;
- en van niet-westerse of Oosteuropese herkomst (moeders zelf, partners of op zijn minst opa's/oma's in het herkomstland geboren³).
Streven is dat verscheidene etnische groepen worden geïnccludeerd. In elk geval Turkse en Marokkaanse ouders (in aantallen en kenmerken (opleiding) twee grote doelgroepen van VVE), en daarnaast ouders van andere etnische herkomst, waaronder bijvoorbeeld vluchtelingenouders (met name uit Somalië en Afghanistan gezien het relatief lage opleidingsniveau), Antilliaanse ouders, Ghanese, Kaapverdiaanse, Surinaamse ouders;
- zoveel mogelijk moeders die op afstand staan van de (kerninstituties van de) samenleving (i.e. voldoende moeders met weinig opleiding, afstand tot de arbeidsmarkt, geringe beheersing van de Nederlandse taal);
- in elk geval enkele moeders uit streng orthodoxe moslimgezinnen⁴;
- afkomstig uit verschillende gemeenten: besloten is te focussen op de G4 en enkele gemeenten daarbuiten. In principe is breed geworven.

Een belangrijk aandachtspunt in het onderzoek vormde het vinden en binden van de moeders.

Dit is gebeurd onder verantwoordelijkheid van FORUM en het Verwey-Jonker Instituut. Moeders zijn geworven via sleutelinformanten met veel netwerk in de beoogde doelgroep van het onderzoek. Ook interviewers hebben respondenten geworven, al dan niet uit hun eigen netwerk. Voorts is gewerkt met de sneeuwbalmethode: via moeders die bereid waren gevonden voor een interview zijn weer nieuwe moeders benaderd. Er is veel tijd gestoken in het *werven* en *winnen van vertrouwen* van (potentiele) respondenten. Dit was temeer van belang aangezien niet-deelname kan samenhangen met culturele en religieuze taboes of negatieve beeldvorming over VVE, zaken die moeders wellicht niet graag aan de grote klok hangen. De respondenten en werwers hebben een kleine vergoeding ontvangen voor hun inspanningen.

-
- 2 Per gemeente verschilt de doelgroep van VVE; in dit onderzoek is een ruime definitie aangehouden als het gaat om opleiding; moeders met een opleiding tot en met MBO-niveau zijn geïnccludeerd. In een enkel geval een nog hogeropgeleide moeder.
 - 3 Het onderzoek omvatte dus moeders van de eerste (in het herkomstland geboren) maar ook tweede generatie (in Nederland geboren). Ook onder de tweede generatie kan zich afstand tot of weerstand ten aanzien van formele voorzieningen voordoen die interessant is om te onderzoeken.
 - 4 Hiervoor is gekozen omdat dit een interessante subgroep is met soms specifieke (culturele of religieuze) redenen om niet te kiezen voor formele voorzieningen.

Voor de interviews is een topiclijst ontwikkeld, met een beperkt aantal gesloten vragen over achtergrondkenmerken, en verder vooral open vragen die een nadere uitwerking vormen van de deelvragen in het onderzoek. De topiclijst is opgenomen in bijlage 1. De topiclijst is in een pilot met enkele ouders getest en op grond daarvan op detailpunten aangepast. De interviews zijn uitgevoerd door een Turkse, en Marokkaanse en Nederlandse interviewster. De Turkse interviewster was afkomstig van bureau ERC Research, een onderzoeksbureau gespecialiseerd in interviews met migrantenouders. De tussentijdse begeleiding van deze interviewster heeft vanuit dit bureau plaatsgevonden, in nauwe afstemming met de onderzoekers. De andere interviewsters zijn begeleid en aangestuurd vanuit het Verwey-Jonker Instituut. De interviewers zijn vooraf getraind, en hebben in de pilotfase suggesties aangeleverd voor bewerking van de topiclijst. De interviews zijn zoveel mogelijk letterlijk uitgewerkt. Respondenten is de mogelijkheid geboden het interview in de eigen taal te houden, of met een interviewer met dezelfde herkomst als zichzelf. De interviews zijn geanalyseerd aan de hand van een codelijst die aansloot bij de topiclijst.

Reflectiebijeenkomst

Als sluitstuk van het onderzoek is een reflectiebijeenkomst gehouden. Doel daarvan was de (voorlopige) conclusies voor te leggen, en gezamenlijk tot een voorzet te komen voor concrete aanbevelingen. Voor de reflectiebijeenkomst zijn zowel moeders, werwers, interviewers als sleutelinformanten met veel kennis over de doelgroepen uitgenodigd. De onderzoekers presenteerden de uitkomsten via een powerpoint; veel tijd was ingeruimd voor interactie en inbreng van de aanwezigen. Van de bijeenkomst is een verslag gemaakt; het verslag is benut voor de conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 6). Bijlage 2 bevat de namen van de deelnemers aan de reflectiebijeenkomst.

2.2 Respondenten en verloop van de interviews

In deze paragraaf beschrijven we de kenmerken van de geïnterviewde moeders en gaan we kort in op de wijze waarop de interviews zijn afgenomen. Uiteindelijk zijn 38 moeders bereikt, in plaats van 40. In bijlage 3 beschrijven we uitgebreider hoe de werving en selectie van moeders in de praktijk verliep.

Bereikte moeders

Voor het onderzoek zijn interviews gehouden met moeders verspreid over verschillende delen van Nederland. In tabel 2.1 en 2.2 staan enkele kenmerken van de moeders en hun gezinnen opgesomd. Anders dan

voorzien hebben wij relatief veel Marokkaanse moeders en wat minder Turkse moeders of moeders uit andere herkomstgroepen bereikt (tabel 2.1). Vooral Turkse moeders waren wat minder geneigd aan het onderzoek te willen meewerken (zie verder bijlage 3). Het is niet gelukt moeders uit de zogeheten MOE-landen te bereiken die aan de selectiecriteria voldeden en wilden meewerken.

De meeste moeders zijn in het herkomstland geboren, maar bijna evenveel moeders zijn in Nederland geboren en getogen. Gemiddeld zijn de geïnterviewden 34 jaar; wij spraken het meest met dertigers. Bijna alle moeders hebben een inwonende partner; in het overgrote deel van de gezinnen is deze van dezelfde herkomst als de moeder. Een groot deel van de gezinnen telt drie of meer kinderen; daarnaast is er een behoorlijk aantal met twee kinderen. We spraken relatief weinig moeders met (nog) maar één kind. De moeders wonen verspreid over Nederland. In Amsterdam, Eindhoven en Assendelft troffen wij de meeste moeders (9, 7 en 5). De andere moeders kwamen uit andere grotere en kleinere gemeenten, vooral in de Randstad (tabel 2.1).

Tabel 2.1 Demografische kenmerken van de geïnterviewde moeders

Etniciteit	Marokkaans	25
	Turks	7
	Somalisch	2
	Overig niet-westers (Kaapv, Tunesisch, Servisch)	3
	Nederlands	1
Migratiegeneratie	Eerste (in herkomstland geboren)	21
	Tweede (in Nederland geboren)	16
	n.v.t.	1
Leeftijd	20-30 jaar	9
	30-40 jaar	23
	40+	6
	Gemiddelde leeftijd	34
Kindertal	1 kind	6
	2 kinderen	13
	3 tot 6 kinderen	19
Partner	Inwonend	35
	Niet inwonend	1
	Nee	2
Etniciteit partner (N=36)	Zelfde etniciteit als moeder	31
	Andere etniciteit	5
Respondenten per woonplaats	Amsterdam(9), Eindhoven(7), Assendelft(5), Utrecht(3), Alkmaar(2), Barendrecht(2), Rotterdam(2), Almere(2), Soest(1), Vlijmen(1), Vleuten(1), Halfweg(1), Lelystad(1), Weesp(1)	

Een groot deel van de moeders met wie wij spraken is middelbaar opgeleid (meestal MBO) (tabel 2.2). Daarnaast waren er veel (10) laagopgeleid. De meeste moeders hebben geen betaald werk. Enkelen doen wel vrijwilligerswerk. In veel gevallen afficeren moeders zich als huisvrouw, maar een deel geeft ook aan arbeidsongeschikt of werkloos te zijn (geraakt). Afgaand op de antwoorden, kennen de meeste gezinnen geen grote financiële problemen. De grote meerderheid van de partners heeft dan ook een betaalde baan.

Tabel 2.2 Opleiding, werk en inkomen gezinnen

Opleiding moeder	Laag (max. vmbo)	10
	Midden (mbo, havo, vwo)	25
	Hoog (hbo, wo)	3
Werkt moeder?	Ja	10
	Nee (huisvrouw, arbeidsongeschikt, werkloos)	28
Werkt inwonende partner? (N=35)	Ja	29
	Nee	5
	Onbekend	1
Komt het gezin rond?	Ja	31
	Nee	6
	Onbekend	1

Het onderzoek richtte zich op moeders die geen formele opvangvoorzieningen voor hun kinderen gebruik(t)en en dit ook niet op korte termijn van plan zijn. Wel kon het voorkomen dat moeders voor een of meer oudere kinderen een formele voorschoolse voorziening hebben benut. Dit bleek te gelden voor in totaal 17 moeders. Doorgaans betrof het een peuterspeelzaal of voorschool, in enkele gevallen om een kinderdagverblijf. Soms ging het om een heel korte periode, soms om een langere periode; lang niet altijd ging het om alle (oudere) kinderen.

Verloop van de interviews

De interviews zijn in meerderheid bij de moeders thuis afgenomen. Een enkele keer werd er geïnterviewd op een andere plek, bijvoorbeeld bij een andere moeder thuis. 7 interviews zijn telefonisch afgenomen; de reden hiervoor was meestal dat dit de enige voorwaarde was waaronder de respondent wilde meedoen. Verder is vrijwel altijd aangedrongen op een face-to-face interview. Een gedeelte is in de eigen taal afgenomen. De Turkse interviewster heeft 13 interviews afgenomen, de Marokkaanse interviewster 15, de Nederlandse interviewster 10. De interviews startten steeds met een korte introductie door de interviewster, waarbij ze uitlegde dat het onderzoek ging over jonge kinderen, wat ouders belangrijk vinden in de opvoeding, welke mensen daarbij belangrijk zijn en wat

men goede activiteiten of bezigheden vindt voor kleine kinderen. Er is steeds benadrukt dat er geen 'goed of fout' antwoord was; het gaat om moeders' mening. Tot slot is steeds expliciet vermeld dat het interview anoniem was.

3 *Denkbeelden over opvoeding, opvoedpraktijken en ondersteuning*

De hoofdvraag van dit onderzoek heeft betrekking op opvattingen over en keuzen betreffende VVE of andere formele voorschoolse voorzieningen. Een belangrijke context daarbij vormen opvattingen van moeders en vaders over opvoeding en ontwikkeling, opvoedgedragingen en taalstimulering die zij thuis meegeven, en invloeden uit de omgeving rond het gezin (wie voedt de kinderen mee op en heeft invloed op de opvoeding?). In dit hoofdstuk bespreken we de bevindingen.

Het interview met de moeders startte - na het bevragen van enkele achtergrondkenmerken - steeds met vragen over hun denkbeelden over opvoeding: wat vinden zij belangrijk voor de opvoeding van hun jonge kinderen? Hoe denkt hun partner daarover? (3.1) Daarna is gevraagd wat ouders doen om hun kinderen door hen van belang geachte normen en waarden bij te brengen. Daarbij is ook ingegaan op de kwestie of het opvoedgedrag overeenkomt met of juist afwijkt van de wijze waarop hun eigen ouders vroeger (of nu) de kinderen opvoed(d)en (3.2). Om zicht te krijgen op de rol van anderen rond het gezin in de opvoeding, is vervolgens nagegaan met wie ouders praten over opvoeding, van wie ze de mening belangrijk vinden, en wie in de omgeving eventueel samen met ze opvoedt of op de kinderen let als zij er niet zijn (3.3). Om een beeld te verkrijgen van voorschoolse stimulering (cognitief, sociaal-emotioneel) in het gezin is tot slot gevraagd naar activiteiten die ouders met hun kinderen ondernemen, de wijze waarop ouders hun kinderen eventueel voorbereiden op school en wat zij doen om de eigen of de Nederlandse taal te stimuleren bij kinderen (3.4). Het hoofdstuk sluit af met een korte samenvattende paragraaf (3.5).

3.1 *Wat is belangrijk in de opvoeding (van jonge kinderen)*

Een eerste onderwerp betrof de vraag wat ouders hun kinderen willen meegeven. Wat vinden zij belangrijk in de opvoeding? In eerder Nederlands onderzoek onder migrantenouders is onderzocht waar zij aan hechten voor hun kinderen als deze *volwassen* zijn (bijv. Pels, Distelbrink en Postma, 2009). Maatschappelijke prestaties, waaronder ook presteren

in het onderwijs, scoren daarbij doorgaans hoog, vaak hoger dan onder autochtone ouders. Ook conformiteit (voldoen aan wat anderen verwachten, je gedragen zoals het hoort, voldoen aan religieuze voorschriften) vinden veel migrantenouders belangrijk. Daarnaast zijn doelen die betrekking hebben op 'autonomie' (zelfstandig denken en doen) in migrantengroepen in opkomst, zeker bij wat hogeropgeleide ouders. Bij jonge kinderen kunnen doelen of verwachtingen uiteraard weer heel anders zijn. Uit het aangehaalde onderzoek is bekend dat luisteren en respect tonen naar volwassenen vaak hoog worden gewaardeerd in migrantenkring.

In het onderhavige onderzoek is in eerste instantie aan de moeders gevraagd wat zij belangrijk vinden voor hun jonge kinderen. Daarna is de vraag aan de orde gesteld of hun partner er ook zo over denkt. Uit de antwoorden van moeders komt allereerst het grote belang van conformiteit in de opvoeding van jonge kinderen naar voren. Bijna alle moeders willen hun kinderen 'normen en waarden' bijbrengen. Als zij dit nader toelichten, noemen ze vaak 'respect voor ouders en oudere mensen', soms ook voor oudere broers en zussen. Een deel van de moeders relateert hun antwoord aan het (Islamitische) geloof. De 'normen en waarden van het geloof' die moeders noemen, en die ze hun kinderen willen bijbrengen, zijn onder meer: niet stelen, niet liegen, andere mensen respecteren, niet schelden/lelijke woorden gebruiken.

'Ik vind het belangrijk dat mijn kinderen netjes zijn en goed gedragen. Ik vind respect voor anderen belangrijk. Binnen onze cultuur is respect tonen voor ouderen zeer belangrijk. Het meegeven van de Islamitische geloof vind ik ook belangrijk. We zijn praktiserende moslims en dat wil ik aan hun meegeven. Daar valt ook respect onder, zowel als niet liegen en netjes praten. Netjes eten en zitten hoort daar ook bij. Als moslims lopen wij ook nooit rond met eten. Alles wat goed is, en wat wel en niet mag binnen ons geloof vindt ik belangrijk om aan mijn kinderen te leren.' (R19, Somalische moeder, middelbaar opgeleid)⁵

Naast het overbrengen van normen en waarden willen moeders dat hun kinderen 'leren luisteren', regels leren. Deels ook: structuur leren (op tijd naar bed, aan tafel eten). Veel moeders (twaalf) noemen naast conformistische doelen ook doelen die betrekking hebben op sociabiliteit. Ze vinden het belangrijk dat hun kinderen leren delen of met andere kinderen leren omgaan.

5 In deze en volgende hoofdstukken citeren wij moeders om bevindingen uit het onderzoek te illustreren. Achter de citaten staat steeds eerst het respondentnummer genoemd, gevolgd door de etniciteit en opleiding van de moeder.

‘.. En wat betreft spelen met kinderen. Ze speelt wel vaak met kindjes. In het begin was het natuurlijk van ‘dat is van mij, van mij’. Dan leg je uit dat ze samen moeten spelen en delen’. (R2, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Religie is voor veel moeders een belangrijk onderwerp. In hoeverre zij al voor jonge kinderen willen dat deze over de inhoud ervan leren, verschilt. Veel moeders leren hun kinderen al wel dat zij bijvoorbeeld geen varkensvlees mogen eten, en waarom dit zo is. Anderen leren hun kinderen al bepaalde verzen.

‘Ook cultuur en religie wil ik vroeg meegeven. Bijvoorbeeld kleine verzen uit de Koran leren, Die hele korte, die kunnen kleine kinderen ook goed leren. Maar ook woordjes als Bismillah (bijv. voor we gaan eten). Op een speelse manier leren’. (R22, Turkse moeder, laagopgeleid)

Religieuze opvoeding op jonge leeftijd komt vooral terug in de overdracht van de al genoemde normen en waarden, die vaak aan het geloof ontleend zijn, of hierin terugkomen. Of in tradities die kinderen als vanzelf meekrijgen.

‘Ik ben zelf moslim dus ze krijgt ook wat mooie normen en waarden mee van onze religie. Het is niet zo dat we naar de moskee gaan ofzo. (..) Ik vind het wel belangrijk dat ze de tradities meekrijgt, Ik vertel haar niet alleen dingen, maar ze maakt ook die dingen mee, bijvoorbeeld een Suikerfeest of een offerfeest’ (R38, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ook de (verbinding met) de eigen (etnische) identiteit is van belang in de opvoeding van jonge kinderen; deze uit zich onder andere in het belang dat moeders hechten aan de beheersing van de eigen taal. Een tiental moeders benadrukt het bijbrengen van de eigen taal (heel) belangrijk te vinden. In paragraaf 3.4 komen we hierop terug.

Een klein aantal moeders noemt zaken die met autonomie of individualiteit te maken hebben: niet verlegen zijn, zelfvertrouwen hebben, ‘zich kunnen ontwikkelen tot een echte kleuter’, zelf nadenken, open zijn of zelf naar de wc kunnen bijvoorbeeld. Ook gezondheid (bijvoorbeeld gezond eten) en hygiëne worden door verschillende moeders genoemd.

Eén moeder is van mening dat zij haar kinderen van drie jaar en vijf maanden nog niet zoveel kan bijbrengen, omdat deze nog te klein zijn.

Partners

Steeds is aan moeders ook gevraagd hoe de partners denken over opvoeding. In heel veel gevallen zeggen moeders ‘wij zitten op 1 lijn’, zonder

verder veel toelichting. Het komt ook geregeld voor dat moeders aangeven dat zij de lijn bepalen; en dat hun partners het wel met hen eens zijn, het aan hen overlaten of zich er niet zoveel mee bemoeien.

'Nou, ik heb wat dat betreft een man die heel makkelijk is, of eigenlijk juist te makkelijk. Die vindt alles oké. Dus ik weet dat niet. Hij vindt alles best wat ik zeg'. (R34, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Eén moeder - die aangeeft dat haar partner in de praktijk weinig doet met de kinderen - stelt dat haar partner zich minder bewust is van het belang van een actieve betrokkenheid van ouders bij jonge kinderen. Waar zij zelf zich erg bewust is van het belang van vroeg beginnen met opvoeden (vanaf 2 jaar), is haar partner geneigd pas op latere leeftijd met het 'echte' opvoeden te (willen) beginnen.

'Mijn man ziet ze nog steeds als baby. Bij mij weten ze beter waar ze aan toe zijn. (...) Vanaf 2 jaar moet je er denk ik al wel mee bezig zijn. Mijn man en ik denken wel hetzelfde. We vinden allebei dat ze nette kinderen moeten worden en dat ze het straks goed moeten doen op school. Maar ik neem het allemaal wel wat serieuzer dan mijn man. Hij zegt, ach, laat ze maar, ze zijn nog klein. Maar ik zeg dan ja, en als ze straks 12 jaar zijn en ze willen een kort rokje aan en hoge hakken, dan ga je zeker weer extreem streng doen ineens'. (R33, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Enkele moeders geven aan dat zij geen idee hebben hoe hun partner denkt over de opvoeding, omdat hij er nauwelijks bij is betrokken. Slechts een enkele moeder weet verschillen in opvatting tussen haar en haar partner te noemen. Een moeder zegt bijvoorbeeld dat haar partner nog meer bovenop hygiëne zit en nog actiever is met voorlezen. Een andere moeder geeft aan dat haar partner opener is over zaken die het geloof aangaan. Het gaat hier in feite om opvoedgedragingen die verschillen. Deze komen in de volgende paragraaf ter sprake.

3.2 *Opvoedgedrag*

Hoe brengen moeders en vaders hun (jonge) kinderen belangrijke normen/waarden bij? In eerder onderzoek onder migrantengezinnen in Nederland is aangetoond dat moeders en vaders niet zelden combinaties van meer autoritaire en meer autoritatieve stijlen hanteren (Pels, Distelbrink en Postma, 2009). Dat blijkt ook zo te zijn in de onderzoeksgroep die wij spraken. Autoritatieve methoden overheersen. De

meerderheid van de moeders laat weten dat zij veel uitleggen aan hun kinderen, of veel met hen praten zodat ze begrijpen wat bepaalde regels inhouden en waarom dingen wel of niet mogen. Een behoorlijk aantal moeders spreekt de kinderen bij overtreding van regels aan en geeft zo nodig een 'time-out' of onthoudt iets wat de kinderen leuk vinden.

'Door veel met ze te praten. Dus echt dingen uitleggen. Als ze bijvoorbeeld iets goed hebben gedaan, nou, dan geef ik ze complimenten. En als iets niet goed is gegaan, dan benoem ik wat er niet goed was en waarom niet. Dat ze begrijpen waarom het niet kan of waarom het niet mag of niet goed ging. (..) Als ze heel stout geweest zijn, dan krijgen ze gewoon straf. (..) Dan zet ik ze gewoon allebei in de hoek thuis.' (R2, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Een andere veel genoemde opvoedmethode is voorleven of voordoen. Bijvoorbeeld, zelf als ouder respectvol omgaan met andere mensen, niet liegen of schelden.

'Ze zien mij vasten, en dan vragen ze: wat doe je mama? Waarom doe je dat mama? En dat leg ik ze dan uit. Ik leg alles uit. Dat is wel belangrijk. En niet liegen, door zelf ook niet te liegen. Dat is belangrijk. En als ik iets beloof, dan is het beloofd hè. Dan doe ik het ook.' (R9, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Een minderheid van de moeders geeft toe dat zij ook wel eens schreeuwen tegen de kinderen, of 'klapjes op de billen' geven. Eveneens een minderheid laat juist weten kinderen te belonen (in woorden), en zo te werken aan hun zelfvertrouwen.

Verschillen tussen partners

In de meeste interviews is gevraagd naar de partner; doet hij dingen anders dan de moeder? Dit is besproken met moeders die een partner hebben (35). Het antwoord dat verreweg het meest voorkomt is: er valt weinig over te zeggen. Partners en moeders zitten op één lijn (10), of partners zitten met moeders op één lijn, maar doen feitelijk weinig in de opvoeding (van jonge kinderen) (11). Enkele moeders zeggen dat ze geen idee hebben wat hun partner vindt, of dat deze alles best vindt en niets doet (3). Een tiental moeders ziet verschillen tussen hen en hun partner. Het meest voorkomend is dat partners wat losser of minder consequent zijn dan moeders, of moeders te streng vinden (6). Enkele moeders geven aan dat hun partner heel betrokken is, maar op een andere manier dan zij (3), bijvoorbeeld meer voorleest of de (oudere) kinderen meer aanspreekt op gedrag (door 'preken' over de gevaren van de Nederlandse samenleving betreft een partner in het onderwijs die veel om zich heen ziet).

Een enkele moeder noemt iets anders; een partner die opener is over het geloof. Het betreft een relatief recent tot de islam bekeerde partner.

Opvoeding vroeger en nu

Als ouders vertellen over de verschillen in opvoeding tussen hun eigen herkomstgezin en hun huidige gezin, klinkt vooral door dat er veel meer persoonlijke aandacht is voor kinderen. Dat heeft allereerst te maken met de gezinsgrootte. Vroeger, in gezinnen met vaak 5 of meer kinderen, was er weinig tijd en ruimte voor individuele aandacht. Kinderen voedden elkaar op, ouders hadden het druk. Werkuren van zowel vaders als moeders (in het huishouden) waren lang. ‘Het was een andere tijd’, zeggen veel moeders.

‘De opvoeding van vroeger en nu is heel anders. Er werd geen energie gestoken in het opvoeden, het goed proberen op te voeden, bewust. Kinderen leerden het door het te kopiëren en de kleineren werden opgevoed door de grotere kinderen in de familie.’ (R7, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

Vaak was er ook geen ruimte voor het uiten van een eigen mening, en weinig uitleg. De bewegingsruimte was vooral voor meisjes niet zelden beperkt. Bij jonge kinderen van nu, zo menen de moeders, wordt veel meer uitgelegd en gepraat. Dit is ook terug te zien in hun beschrijving van het eigen opvoedgedrag.

‘Mijn ouders waren allebei analfabeet, dus bij ons heerste er een foute mix tussen het geloof en de cultuur. Als kind mochten we nooit vragen waarom iets niet mocht. Het ging niet per se om het geloof, maar meer om de verlegenheid, de taboes. Heel veel was taboe. Er was veel schaamte. Dus mijn ouders durfden over vele dingen niet praten. Bijvoorbeeld wanneer een meisje ongesteld word. Ze hebben mij dus nergens op voor kunnen bereiden. Je mocht ook niet weten hoe kinderen geboren worden. Informatie kwam altijd te laat. Ik ben daar heel erg tegen. Dus dat doe ik niet met mijn kind. Mijn dochter is nu pas 7 jaar, maar ze weet veel. Ik vertel haar vele dingen op een simpele manier zodat ze dat begrijpt en voorbereid is op verschillende dingen in haar leven.’ (R16, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ondanks deze verschillen, spreken moeders vaak wel met respect en warmte over hun eigen jeugd. Bijvoorbeeld, ze nemen de liefdevolheid van vroeger of bepaalde normen en waarden van hun ouders over.

M beschrijft eerst hoe haar vader haar na een tamelijk vrije jeugd in de puberteit zonder uitleg of voorbereiding meenam naar Turkije. Dat zou zij

haar kinderen nooit aandoen. Verderop zegt ze: 'Ik doe niet zoveel anders dan mijn ouders. Ik heb best een gelukkige jeugd gehad. (...) Wij knuffelen en kussen veel. Als we bij mijn ouders zijn nog steeds. Mijn man had dat niet thuis. Ik heb gezegd van, mijn kinderen worden hetzelfde opgevoed als ik. Zij willen geknuffeld worden.' (R10, Turks-Joegoslavische moeder, middelbaar opgeleid)

Het komt echter ook voor dat de eigen jeugd als beduidend minder positief is ervaren; bijvoorbeeld als ouders erg streng waren en er sprake was van fysieke straffen.

Als de eigen (schoon)ouders op dit moment een rol in het leven van kinderen spelen, ontstaan er wel eens conflicten of zijn op zijn minst verschillen in visie of aanpak tussen generaties. Bijvoorbeeld, opa's en oma's zijn niet gewend aan het geven van een time-out aan kinderen, en wil zich daar soms wel eens tegenaan bemoeien. Heel vaak verwennen oma's en opa's de kinderen met aandacht en/of snoep of ander lekker eten. Moeders geven deels aan dat zij het over dit soort zaken wel kunnen hebben met hun ouders of (schoon)moeder. Soms schikken zij zich evenwel ook gedurende een bepaalde periode, omdat ze afhankelijk zijn van de familie voor opvang van de kinderen door het nog niet hebben van een eigen woning bijvoorbeeld.

'Zij waren heel erg van toegeven, veel tv laten kijken, veel snoep geven, thee met suiker waar ik op tegen was. Maar toch hebben we in moeten leveren, omdat zij het tóch deden. (...) Of dat ik haar in bed had gelegd. Ze had natuurlijk door, als ze een keer protesteerde, dan gingen m'n schoonouders haar naar beneden halen. Ook niet altijd, want dan maakte ik echt duidelijk van, nee, ze moet slapen, ze is moe. (...) Ik vond het verschrikkelijk, maar we hadden geen keus.' (R8, Turkse hoogopgeleide moeder)

3.3 *Betrokkenheid van het formele en informele netwerk*

Versillen in opvattingen over opvoeding zijn vooral lastig als ouders veel terugvallen op familie. In welke mate zij dit doen, is in kaart gebracht in het onderzoek. Er is nagegaan op wie ouders leunen bij het opvoeden: zowel praktisch (bij het opvangen van hun kinderen) als informatief of emotioneel (bij vragen of problemen). Gezien de doelgroep van het onderzoek is de praktische ondersteuning vooral afkomstig van het *informele* netwerk; vrienden, buren of familieleden. Informatieve of opvoedsteun kan uiteraard ook afkomstig zijn van *formele* zijde, bijvoorbeeld van de school, artsen of het consultatiebureau (of CJG). Aan de

ouders in het onderzoek is gevraagd met wie zij praten bij problemen of vragen die de kinderen aangaan, en van wie ze de mening écht belangrijk vinden. De antwoorden geven zicht op de invloed die familieleden, vrienden, burens, of juist het formele netwerk (school, consultatiebureau, artsen) hebben op ouders en hun kinderen. Van oudsher zijn veel migrantenouders meer geneigd problemen in eigen kring op te lossen dan ze met buitenstaanders te bespreken. Tussen ouders doet zich uiteraard de nodige variëteit voor in de mate waarin zij het informele of juist het formele netwerk benutten. Vooral bij in Nederland opgegroeide ouders is te verwachten dat zij gemakkelijker bij professionals aankloppen voor hulp, of - zoals autochtone ouders - meer zoeken op internet. De familie kan ook voor deze ouders evenwel van belang blijven, zelfs al wonen ze in het herkomstland, zo is uit eerder onderzoek bekend (De Haan et al., 2013).

Voor praktische steun, te weten *opvang* voor de kinderen als moeders ergens heen moeten, blijken (schoon)ouders een belangrijke steun. Ook al is er soms onenigheid over de opvoeding, tweederde van de moeders maakt gebruik van hun steun. Dat kan meer of minder intensief zijn. Sommige ouders vallen alleen op (schoon)ouders terug ‘als het niet anders kan’, anderen vermelden dat de kinderen er twee of drie keer in de week een aantal uren zijn. Behalve op (schoon)ouders wordt ook op (schoon)zussen relatief veel teruggevallen, en een enkele keer op broers. Sommigen wonen nog thuis en passen daarmee vanzelf ‘mee’ op samen met (schoon)ouders. Maar het betreft ook zussen die zelf al kinderen hebben. Niet altijd kunnen moeders op zussen terugvallen, want soms werken zij of zijn ze druk met hun eigen gezinnen. Iets minder dan de helft van de moeders noemt ook de eigen partner. Vriendinnen of buurvrouwen worden door een minderheid van de moeders ook genoemd als praktische steunbron. Een klein aantal moeders laat weten eigenlijk weinig netwerk te hebben en de opvoeding (al dan niet met een partner die soms bijspringt) helemaal alleen te doen.

Zowel formele als informele netwerken blijken van belang als er problemen zijn in de opvoeding of als moeders vragen hebben. Een meerderheid van de moeders zegt wel eens in formele setting vragen te hebben gesteld of adviezen te hebben ontvangen over opvoeding en ontwikkeling. Vooral het consultatiebureau wordt veel genoemd, naast artsen. Overigens zijn moeders niet altijd te spreken over de adviezen die zij daar krijgen; of benadrukken zij dat ze vooral voor voeding, slapen en ritme van kinderen vragen stelden bij het consultatiebureau, en minder bij opvoedproblemen.

‘Ik heb wel eens dingen gevraagd over voeding. Maar ik heb ook veel gezeur met ze gehad. Toen mijn eerste kind geboren was en ook bij de

tweede wilden ze perse een keer langskomen. Ik vroeg alleen maar wat het doel daarvan is, en toen wilden ze gelijk weten waarom ik dat niet wil. Of ik wat te verbergen heb. Ik vertrouw ze niet.' (R25, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

In enkele gevallen hebben moeders (wat meer substantiële) opvoedondersteuning ontvangen van formele zijde (bijvoorbeeld Triple P). Ook de school (van de oudere kinderen) is soms een gesprekspartner.

(Schoon)ouders blijken minder van belang voor informatieve of emotionele steun dan voor praktische steun. Een tiental moeders laat weten wel eens met hen te praten over opvoeden. Nog wat minder moeders noemen (schoon)zussen als gesprekspartners. Vriendinnen of buurvrouwen zijn voorts voor een klein aantal moeders belangrijk om mee te praten over de opvoeding. De eigen partner noemen moeders opvallend genoeg helemaal weinig. Een klein aantal moeders noemt (Islamitische) boeken of internet als bron van informatie of inspiratie. Overigens is het niet zo dat moeders al met al weinig informele steunbronnen hebben als het gaat om praten over opvoeding; het beeld is vooral dat per moeder verschilt bij wie ze steun of advies zoeken. Sommigen doen dit vooral bij vriendinnen en/of familieleden, anderen liever in eerste instantie op school of bij het consultatiebureau, weer anderen benutten beide typen bronnen, soms voor verschillende vragen. Slechts twee moeders, die ook in andere opzichten een tamelijk geïsoleerd bestaan hebben, geven te kennen dat zij niemand hebben om mee te praten terwijl ze dit wel zouden willen.

Gevraagd naar wiens mening over opvoeden moeders nu echt belangrijk vinden, komt de partner als belangrijker naar boven dan bij de vraag over de gesprekspartners. De eigen partner komt nu bovenaan. Meer dan de helft van de moeders noemt hem. Een aantal benadrukt dat hij de enige is wiens mening ze vinden tellen, naast hun eigen mening. Opvallend genoeg noemt ook een deel (minder dan de helft) van de moeders de (schoon)ouders; ook al zijn ze het niet altijd met hen eens, toch wegen ze hun mening vaak mee (of over bepaalde onderwerpen). Voor een wat kleiner deel van de moeders zijn het consultatiebureau of een arts belangrijk, of zussen. Een klein aantal moeders noemt vriendinnen, of geeft aan op zich naar allerlei mensen te willen luisteren, als ze maar iets verstandigs te melden hebben. Een enkeling hecht aan de mening van leerkrachten op school, of vindt haar heil (vooral) op internet of bij de Islam.

3.4 *Voorschoolse ontwikkelingsstimulering*

Doelgroep van VVE-beleid zijn doorgaans ouders met weinig opleiding en/of afkomstig uit een niet-westers land. In een aantal gemeenten worden aanvullende criteria gehanteerd, bijvoorbeeld rond thuistaalgebruik of Nederlandse taalbeheersing of (indrukken van de mate van) voorschoolse stimulatie in het gezin. Een belangrijke veronderstelling om ouders te willen bewegen hun kinderen naar een VVE-voorziening te brengen, is dat kinderen uit deze gezinnen thuis (te) weinig met de Nederlandse taal kennismaken of onvoldoende cognitief worden gestimuleerd. Als gevolg hiervan komen ze met achterstanden op school. Een bijkomend voordeel van deelname aan VVE kan zijn dat kinderen alvast zelfstandig leren worden of leren omgaan met andere kinderen.

In dit onderzoek is een wat bredere groep bereikt: ook ouders met iets meer opleiding, die soms niet altijd formeel tot de doelgroep behoren. We zijn nagegaan in hoeverre de geïnterviewde ouders thuis hun kinderen expliciet voorbereiden op school of ontwikkelingsstimulerende activiteiten ontplooiën. Daarnaast is nagegaan welke activiteiten ouders met hun kinderen ondernemen, en met wat voor type omgevingen kinderen op jonge leeftijd in aanraking komen. Is het zo dat kinderen weinig sociale vaardigheden leren als ze niet naar VVE gaan bijvoorbeeld? Tot slot is aandacht besteed aan de wijze waarop de eigen dan wel de Nederlandse taal wordt aangeleerd op jonge leeftijd in het gezin.

Voorbereiding op school

De geïnterviewde ouders ontplooiën over het algemeen behoorlijk wat activiteiten die kinderen kunnen voorbereiden op school. In veel gezinnen lezen ouders kinderen voor, of leren ze hen spelenderwijs woordjes, kleuren, vormen.

'Ik leer hem thuis natuurlijk alles. Ik doe wat ik kan, zijn vader leert hem Nederlands, we leren hem de kleuren, hoe hij met zijn vrienden moet omgaan. Op die manier hebben we hem op school voorbereid. (..) Ik koop boekjes voor hem, en die slaan we dan open en daaruit leer ik hem dingen. Bijvoorbeeld, dit zijn de kleuren, en met het alfabet zijn we langzaam begonnen. Hij is daar nog wel een beetje te jong voor eigenlijk'. (R1, Turkse moeder, laagopgeleid)

Enkele moeders hebben deelgenomen aan Opstapje, en hebben daar geleerd hun kinderen (actiever) te stimuleren.

Een minderheid van de geïnterviewden noemt andere manieren van voorbereiden op school: de kinderen al uitleggen wat zij straks op school kunnen verwachten, laten kennismaken met de school of de juffrouw. In

meer interviews schemert door dat kinderen al weten wat school is en enige indruk hebben over wat zij daarvan kunnen verwachten, doordat zij met hun moeder meegaan als deze oudere broers of zussen naar school brengt of ophaalt.

Een achttal moeders zegt de kinderen niet expliciet op school voor te bereiden of er niet veel aan te doen; deels vanwege hun positie (twee geïsoleerde moeders die nauwelijks ruimte hebben om met hun kinderen activiteiten te ondernemen of iets te doen), deels vanwege drukte ('het zou eigenlijk wel moeten maar..') of onkunde ('ik zou niet weten wat ik kan doen'). Bij het laatste antwoord kan ook de vraagstelling hebben meegespeeld; wellicht hebben moeders gedacht dat ze iets expliciets moesten doen als voorbereiding op school, en kwam minder bij hen op dat spelenderwijs tellen of kleuren benoemen kinderen voorbereidt op school. Dat actieve ontwikkelingsstimulering niet in alle gezinnen de standaard is, blijkt in elk geval ook uit een antwoord van een van de moeders die haar kind van 2.5 jaar wel stimuleert. Zij meent overigens dat het in Marokko juist gewoon is al jong te beginnen met leren.

'Ik hoor van veel mensen dat ik eigenlijk al te vroeg begin met dingen. Zoals leren tellen, boekjes lezen, maar hij pikt het snel op. In Marokko gaan kinderen vroeger naar school en zijn ze al vanaf jongs af aan spelenderwijs aan het leren, en dat doe ik nu ook met k'. (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Het aanleren van de eigen en de Nederlandse taal op jonge leeftijd

Aan alle moeders is middels gesloten vragen gevraagd welke taal hun kinderen spreken, en welke taal er thuis (vooral) met de kinderen wordt gesproken. Later in de interviews is hier op kwalitatieve wijze verdieping aan gegeven. Wat doen moeders en vaders om de eigen of juist de Nederlandse taal te spreken of bij te brengen, welke redenen hebben ze hier eventueel voor, waar leren de kinderen de taal nog meer?

De kwantitatieve data (tabel 3.1) laten zien dat iets meer dan de helft van de jonge kinderen in de onderzoeksgroep zowel het Nederlands als de eigen taal in enige mate beheerst (N=22). Er zijn nauwelijks kinderen (2) die alleen de eigen taal (of talen, bijvoorbeeld Berbers en Arabisch) machtig zijn. Twaalf kinderen spreken alleen Nederlands. In de interviews komt naar voren dat kinderen de eigen taal vaak passief beheersen maar niet altijd actief.

VVE is in principe bedoeld voor kinderen die het *Nederlands* weinig meekrijgen of op andere vlakken een achterstand hebben. Een eerste indicatie kan zijn dat kinderen thuis zelf weinig Nederlands spreken. Achttien kinderen spreken - volgens de moeders - thuis vooral de eigen

taal (10) of de eigen taal evenveel als Nederlands (8). Dat is ongeveer de helft van de onderzoeksgroep. De andere helft (19 kinderen) spreken thuis vooral of meestal Nederlands. Eerder zagen we dat vooral de moeders de kinderen opvoeden. Van hen geldt dat de helft thuis vooral de eigen taal spreekt met de kinderen (12), of deze combineert met het Nederlands (8). De andere helft van de moeders (18) spreekt meestal Nederlands met de kinderen. Voor vaders - die vaak minder thuis zijn met de kinderen - is het beeld ongeveer hetzelfde; zij het dat zij nog minder de beide talen combineren dan moeders.

Tabel 3.1 Beheersing en gebruik talen in het gezin

Talen die het (target) kind spreekt	Nederlands	12
	Nederlands en de eigen taal	22
	De eigen taal	2
	Missing	2
Taal die het (target) kind thuis het meest spreekt	Nederlands	19
	Nederlands en de eigen taal (evenveel)	8
	De eigen taal	10
	Missing	1
Taal die moeder meestal spreekt met (targetkind)	Nederlands	18
	Nederlands en de eigen taal (evenveel)	8
	Eigen taal	12
Taal die partner meestal spreekt met (targetkind)	Nederlands	19
	Nederlands en de eigen taal (evenveel)	4
	Eigen taal	13
	NVT (geen partner)	2
Problemen met Nederlandse taal bij ouders	Moeder problemen	7
	Vader problemen	4
	Beide ouders problemen	0
	Geen van de ouders problemen	27

In de interviews geven veel ouders aan dat zij tegenwoordig het advies krijgen van het consultatiebureau of de jeugdarts of -verpleegkundige om de taal met de kinderen te spreken die zij het best beheersen. Dat kan Nederlands zijn, of juist de eigen taal. Een aantal ouders geeft te kennen bewust de eigen taal met de kinderen te spreken in de voorschoolse periode. Het niet (perfect of voldoende) beheersen van het Nederlands kan daarbij meespelen, maar ook andere redenen worden genoemd. Ouders vinden het bijvoorbeeld belangrijk dat kinderen contact blijven houden met hun etnische achtergrond, en taal is daarbij een belangrijk aspect. Of ze willen graag dat kinderen met hun familieleden kunnen spreken. Opa's en oma's of andere familieleden in Marokko, maar ook in Nederland. In totaal zijn er negen gezinnen waar beide ouders (meestal) de eigen taal spreken met de kinderen (niet in tabel). Dat de keuze voor

het spreken van de eigen taal deels bewust is, blijkt ook uit het feit dat veel ouders in principe geen problemen met de Nederlandse taal hebben (zie 3.1).

Overigens vermelden veel moeders dat hun kinderen - ook al spreken zij als ouders geen Nederlands met hen - soms toch de Nederlandse taal meekrijgen van oudere broers en zussen, als deze in het gezin aanwezig zijn. Anderzijds is het zo dat kinderen deels ook (veel) tijd doorbrengen met opa's en oma's, die vaker problemen hebben met het beheersen van het Nederlands en de kinderen vooral in de eigen taal aanspreken. De gegevens over thuistaalgebruik van ouders zeggen daarmee niet alles over de talige stimulering in het Nederlands van kinderen in hun vrije tijd.

We hebben ouders gevraagd of zij actief iets doen om kinderen het Nederlands of de eigen taal in de voorschoolse periode aan te leren. Wat de eigen taal betreft, gaat het vooral om de ouders die nu bewust hebben gekozen de kinderen uitsluitend of vooral in de eigen taal aan te spreken, vaak ondersteund door professionele adviezen. Waar het gaat om Nederlands, noemen ouders weinig specifieke manieren anders dan dat er bijvoorbeeld in het gezin 'gewoon Nederlands wordt gesproken'.

Activiteiten

Een manier om kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling is door activiteiten met ze te ondernemen. Veel moeders ondernemen activiteiten met hun kinderen. Het meest genoemd zijn buiten spelen en familiebezoek. Een aantal ouders noemt uitjes naar overdekte speelplekken of zwembaden. Geregeld komt het ook voor dat ouders aangeven met hun kinderen naar de bibliotheek te gaan. De meeste kinderen komen via de activiteiten die hun moeders of ouders met ze ondernemen geregeld in contact met andere kinderen. Veel moeders brengen een groot deel van hun dag met de (jonge) kinderen door en nemen hen overal mee naartoe, bijvoorbeeld bij het doen van boodschappen, het brengen en halen van oudere kinderen naar school en buitenschoolse activiteiten. Ook als zij niet vaak de deur uitgaan leren ze soms sociale vaardigheden, bijvoorbeeld door de omgang met andere kinderen in het gezin. Een minderheid van de moeders neemt de kinderen mee naar activiteiten in de moskee. Sommige moeders doen vrijwilligerswerk op school of in een buurthuis en nemen hun kinderen daar soms mee naartoe. Enkele moeders nemen met hun kinderen deel aan Opstapje of andere voorschoolse programma's. De meeste kinderen lijken al met al met de nodige werelden in aanraking te komen, met uitzondering van enkelen die weinig buiten komen met hun moeders, of alleen in moskee- of familieverband.

3.5 *Besluit*

In dit hoofdstuk is een groot aantal thema's de revue gepasseerd, die de context schetsen van de gezinsopvoeding. Allereerst is besproken welke doelen moeders en vaders hebben in de opvoeding van jonge kinderen, en hoe zij in de praktijk die doelen bijbrengen. Daarnaast is gesproken over ondersteuningsstructuren, en tot slot over ontwikkelingsstimulering en aandacht voor het bijbrengen van de Nederlandse en de eigen taal in de voorschoolse periode.

Opvoedingsdoelen en -praktijken

Met moeders is allereerst gesproken over wat zij belangrijk vinden om over te brengen op hun kinderen, en hoe hun partners daarover denken. De geïnterviewden blijken te hechten aan conformiteit; zij vinden het belangrijk dat hun kinderen normen en waarden meekrijgen, die ouders vaak ook relateren aan de Islam: goed met andere mensen omgaan, respectvol zijn tegen over oudere personen, niet liegen en niet stelen. Kinderen horen ook goed te leren luisteren en te weten wat wel en niet mag. Sociale vaardigheden zijn eveneens door veel ouders genoemd; goed leren samenspelen met andere kinderen staat als belangrijk op het netvlies van een groot deel van de moeders. Ook de eigen identiteit, bijvoorbeeld in de vorm van de beheersing van de eigen taal, wordt door een deel van de ouders van belang gevonden. Een minderheid vindt het belangrijk dat kinderen al actief bepaalde religieuze gebruiken of bijvoorbeeld verzen uit de Koran meekrijgen op jonge leeftijd. Sommige moeders noemen dat kinderen zelfvertrouwen of zelfstandigheid wordt bijgebracht. Partners delen de opvattingen van de moeders over wat belangrijk is om mee te geven in de meeste gevallen; veelal wordt vermeld dat zij 'op 1 lijn zitten'. Deels zijn partners ook niet zo bewust betrokken; zij 'vinden alles best' of laten moeders de koers bepalen. In een klein aantal gezinnen is dat anders.

In de praktijk brengen ouders hun kinderen normen en waarden die zij belangrijk vinden vooral bij door veel uit te leggen en te praten met de kinderen, en hen te corrigeren als ze over de schreef gaan. Dat laatste gebeurt vooral op autoritatieve wijze (time-out, onthouden van zaken), in een klein aantal gevallen schemert door dat moeders (ook) tikjes uitdelen of schreeuwen. Een belangrijk verschil met vroeger, zo menen moeders, is dat persoonlijke aandacht voor kinderen meer dan vroeger de norm is geworden, naast openheid in de verhoudingen. Kinderen mogen meer dan vroeger vragen stellen, krijgen daar ook antwoorden op, en krijgen veel uitgelegd over het waarom van bepaalde regels. Vaders zijn in veel gezinnen wat minder actief betrokken bij de opvoeding dan moeders. Degenen die wel betrokken zijn doen soms dingen anders dan moeders;

bijvoorbeeld zij zijn minder consequent of juist degenen die (met de oudere kinderen) praten over gevaren van de Nederlandse samenleving. Veel moeders gaan geregeld met hun kinderen op stap, naar speeltuinen, in weekenden ook naar familie of met familie of hun partner uit (bijvoorbeeld naar overdekte speelgelegenheden). De meeste kinderen komen dan ook veel met andere kinderen en met de buitenwereld in aanraking. In een klein aantal gezinnen beperkt de leefwereld van kinderen zich (soms noodgedwongen vanwege isolement van moeders) hoofdzakelijk tot thuis.

Informele steun

Gevraagd met wie moeders praten over de kinderen en opvoeding, en waar zij hun kinderen onderbrengen als ze weg zijn, komt naar voren dat de familie belangrijk is in het leven van velen. Grootouders passen in veel gezinnen meer of minder intensief op; ook (schoon)zussen van moeders willen de kinderen wel eens opvangen. Praten over de opvoeding of advies vragen doen moeders ook wel bij hun (schoon)ouders, zussen of ook wel vriendinnen, maar ook bij formele voorzieningen zoals het consultatiebureau. De eigen partner vinden zij in veel gevallen wel de belangrijkste persoon als het gaat om meningvorming over de opvoeding; ook (schoon)ouders worden als belangrijke invloed genoemd, hoewel moeders daar minder mee praten. Ook laten zij niet al hun adviezen even zwaar wegen. Artsen of andere professionals, de islam en internet worden tot slot ook benut voor advies of inspiratie, evenals moeders en leerkrachten op school.

Ontwikkelingsstimulering en taalaanbod thuis

VVE richt zich in principe op gezinnen waar weinig voorschoolse stimulering plaatsvindt en/of weinig Nederlands wordt gesproken. Niet zelden gelden als selectiecriteria voor een indicatie meer algemene kenmerken zoals een niet-westerse herkomst of een laag opleidingsniveau. Uit de interviews komt naar voren dat veel moeders met een niet-westerse herkomst, van alle opleidingsniveaus, hun kinderen thuis wel degelijk actief stimuleren. Ze lezen boekjes met hen, oefenen met vormen of kleuren en leren hen spelenderwijs tellen. Vaders doen dit soms ook. In een kleine minderheid van de gezinnen lijken moeders zich minder bewust van mogelijkheden om hun kinderen voorschools te stimuleren, of doen zij dit in de praktijk weinig. In veel gezinnen wordt Nederlands met de kinderen gesproken; in een ander aanzienlijk deel spreken ouders juist de eigen taal met de kinderen - vaak mede op instigatie van het consultatiebureau of een arts. Redenen zijn deels dat zij deze taal het beste beheersen; wat ook meespeelt is dat het aanleren van de eigen taal belangrijk wordt gevonden, en kinderen juist op jonge leeftijd het meest bevattelijk zijn en een goede basis kunnen krijgen.

4 *Opvattingen over Voor- en Vroegschoolse Educatie*

In de vorige hoofdstukken bespraken we hoe moeders denken over de opvoeding van hun kind(eren), welke opvoedstrategieën zij zelf toepassen en bij welke mensen of organisaties zij te raden kunnen gaan bij vragen. In dit hoofdstuk ligt de focus op de opvoeding van jonge kinderen (0-4 jaar) in *formele* voorzieningen: kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en voorscholen. Wat weten moeders over het aanbod gericht op het voorkomen van achterstand, zoals VVE? Wat is hun beeld van de beschikbare voorzieningen en van de deelnemers en hun gezinnen? En hoe waarderen zij wat kinderen kunnen leren in VVE? Zien moeders voor- of nadelen? Tot slot, zijn er personen of instanties die moeders stimuleren om juist wel, of geen gebruik te maken van VVE?

4.1 *Kennis over VVE*

In de interviews is de moeders niet systematisch gevraagd naar hun kennis over VVE aanbod. Toch valt op basis van de interviews wel een beeld te geven: bijna alle moeders zijn bekend met het gegeven dat kinderen onder de vier jaar naar een kinderdagverblijf of peuterspeelzaal kunnen gaan. De moeders maken niet altijd een onderscheid tussen beide vormen, maar uit de interviews wordt duidelijk dat de moeders het kinderdagverblijf associëren met moeders die (moeten) werken en geen andere opvangmogelijkheden hebben. Moeders brengen de peuterspeelzaal minder in verband met een behoefte aan opvang van kinderen. Hoewel er van de 38 geïnterviewde moeders slechts één was die nog nooit van educatieve voorzieningen voor 0-4 jarigen had gehoord, blijkt uit de interviews dat niet alle moeders even goed geïnformeerd zijn over doelgroep en doelen van VVE voorzieningen. Zo is de (term) voorschool lang niet bij alle moeders bekend. Ook blijken moeders niet altijd op de hoogte van de leeftijd waarop een kind kan deelnemen:

Ik wist niet dat een kind van 2 ½ jaar al naar een peuterspeelzaal kon gaan. Dat heb ik via via te horen gekregen. Ik heb het nog nagevraagd bij het consultatiebureau. (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Een aantal moeders vertelt dat zich pas na de geboorte van hun eerste kind hebben verdiept in het aanbod en de regelingen rondom VVE.

Over opvang dacht ik heel eerlijk gezegd, dat ik vanuit de overheid heel veel steun zou krijgen, dat het zelfs gratis was. Dat dacht ik. (R7, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

Zoals we eerder hebben besproken, hebben de meeste moeders geen ervaring met VVE voorzieningen. Uit de gesprekken met de moeders blijkt dat niet zo zeer feitelijke informatie of eigen ervaringen, maar *beelden* over het VVE aanbod, bepalen welke opvattingen zij hier over hebben. Die worden gevoed door wat moeders horen over VVE in hun eigen netwerk, of in de media. In het vervolg van dit hoofdstuk bespreken we deze opvattingen.

4.2 *Opvattingen over VVE*

Allereerst bespreken we in deze paragraaf hoe de geïnterviewde moeders denken over nut en noodzaak van VVE. Voor wie is VVE bedoeld, of geschikt en wat zijn de positieve of negatieve opbrengsten van deelname aan VVE voor kinderen en hun ouders?

Beter af thuis?

Een groot deel van de moeders vindt dat jonge kinderen het beste af zijn, als zij thuis (bij de moeder) zijn, dus niet deelnemen aan VVE aanbod. Daarbij tekenen enkelen aan, dat zij zich er van bewust zijn, dat niet alle ouders/moeders de *luxe* hebben om al hun tijd aan de kinderen te besteden, bijvoorbeeld als zij moeten werken (zie ook De Gruijter & Van den Toorn, 2013).

Ik denk dat je in een luxe situatie zit als je zelf voor je kinderen kunt zorgen. Dat je ze dan niet naar zo'n opvang hoeft te brengen. (R34, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ik ben ook niet veroordelend naar mensen die daar wel gebruik van maken. Ik heb de mogelijkheid om het anders te doen, maar niet iedereen heeft dat. (R20, Marokkaanse moeder, hoogopgeleid)

De mogelijkheid om te kiezen om een kind niet te laten deelnemen aan VVE kan te maken hebben met de financiële situatie van het gezin. *Mijn man verdient genoeg om van te leven. Opvang is voor mensen die niet anders kunnen.* Diverse moeders benadrukken dat de *luxe* wat hen betreft

ook bestaat uit een uitgebreid (familie)netwerk, waarop men een beroep kan doen als men opvang nodig heeft.

Ik kan hem ook altijd bij mijn ouders of zusje, schoonzus brengen. Ik heb genoeg oppas. (R29, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Uit bovenstaande citaten blijkt dat een deel van de moeders VVE - en dan met name het kinderdagverblijf - vooral ziet als *opvang*, en minder als educatieve voorziening. Op de kenmerken van VVE in de ogen van de moeder komen we later in deze paragraaf terug. Maar waarom vinden moeders dat jonge kinderen thuis beter af zijn? De moeders noemen diverse argumenten. Een aantal benadrukt dat de *keuze* voor het moederschap impliceert dat je de zorg voor kinderen geheel zelf ter hand neemt en dat deze toewijding het kind ten goede komt.

Omdat het zo moeilijk was om zwanger te worden had ik zoiets van "Ik ga niet werken en mijn dochter bij iemand anders achterlaten". Ik ben daar tegen. Daarom ben ik ook op latere leeftijd moeder geworden. Als je voor kinderen kiest, moet je daar 100% voor staan. Er zijn veel ouders die gemeen en egoïstisch zijn. Die willen kinderen en geld, maar dat gaat niet samen. (R16, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Waarom zou ik mijn kind afzetten [bij peuterspeelzaal] en ook nog geld betalen? Ik ben thuis. Ik ben een huisvrouw. Ik heb ervoor gekozen. (R7, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

In bovenstaand citaat klinkt door dat het *zelf kunnen kiezen* om een kind wel of niet te laten deelnemen aan VVE het primaat van ouders is: Ouders weten het beste wat bij hun kind past (zie ook Pels en De Gruijter, 2006). Veel van de geïnterviewde moeders vinden dat voor *jonge* kinderen een veilige, rustige omgeving randvoorwaardelijk is voor een goede ontwikkeling, en die omgeving is thuis, bij de moeder.

Ik heb niks met opvang. Geen enkele vorm is goed als een kind nog zo jong is. Ze moeten gezinnen niet zo lastig vallen. Mensen moeten zelf beslissen hoe ze hun kinderen opvoeden. Vooral als het kind zo klein is dan hoort het gewoon bij zijn moeder. Zulke jonge kinderen moeten gewoon rustig en veilig bij hun moeder zijn. (R22, Turkse moeder, laagopgeleid)

De aandacht van een moeder kan je nooit vervangen door die van een ander. (R19, Somalische moeder, middelbaar opgeleid)

Jonge kinderen zijn kwetsbaar en dienen (nog) niet te worden blootgesteld aan invloeden van buiten het gezin, omdat zij zich daartegen nog

niet voldoende kunnen weren. Een moeder vertelt dat haar partner hun kind te jong vindt voor deelname aan VVE, omdat zij nog niet goed thuis kan vertellen wat ze mee heeft gemaakt.

Hij vindt dat ze wel eerst iets moet kunnen, dat ze iets kan zeggen. We zijn altijd bang...je weet nooit wat daar allemaal gebeurt. Je hoort van de televisie allerlei enge dingen. Dus dat ze wel iets kan vertellen. Dat ze pijn heeft, of dat iemand haar pijn heeft gedaan. Hij vindt dat ze wat ouder moet zijn. (R10, Turks-Joegoslavische moeder, middelbaar opgeleid)

Een klein aantal moeders vindt dat jonge kinderen nog niet in staat zijn om te leren, en dat het om die reden niet nuttig is om het kind aan VVE te laten deelnemen. Het aanbod komt volgens deze moeders te vroeg: het past niet bij de ontwikkelingsfase van het kind.

In onze cultuur voed je zelf je kind op. En als ze vier jaar zijn gaan ze naar school. Dan is je kind klaar om te leren. Daarvoor wil je kind alleen spelen en verzorgd worden. (R23, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

Veel mensen zijn pas met vier jaar voor het eerst naar school gegaan en hebben goed gestudeerd dus het is niet belangrijk om voor je vierde naar school te gaan. (R35, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Eventuele achterstand kan later - als het kind ouder is - worden ingelopen.

Ja, ik heb ook wel gehoord dat het leerzaam is maar ik denk dat het niet veel uitmaakt. Als je kind op 4 jarige leeftijd naar school gaat is hij ook nog jong en zal hij ook nog veel kunnen leren. En als hij achterstand heeft dan geef je hem toch bijles! (R29, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

De meeste moeders vinden overigens dat jonge kinderen wel van alles kunnen leren (zie hoofdstuk 3) en een aantal benadrukt dat het bij uitstek de moeders of ouders zijn, die dit het beste voor rekening kunnen nemen.

Die jonge leeftijd kun je het beste gewoon thuis met ze doorbrengen denk ik. Ze zijn dan nog jong en je kunt ze thuis alvast een basis meegeven. Ik wil mijn kinderen zoveel mogelijk zelf opvoeden en dingen leren. Ik begin daar al vroeg mee. (R25, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Met deze basis bedoelen de moeders vooral dat het kind zich normen en waarden eigen maakt, die de ouders belangrijk vinden (zie hoofdstuk 3). En dat eigen maken lukt het beste, als het kind, zoals we hierboven al

opmerkten, nog niet (teveel) wordt blootgesteld aan invloeden buiten het gezin.

Ik ben bang dat als hij straks naar school gaat dat hij met de verkeerde mensen in aanraking komt. Kinderen zijn beïnvloedbaar. Kinderen doen elkaar na. In de eerste paar jaren willen ik ervoor zorgen dat ik hem de juiste normen en waarden meegeef om dit te vermijden. Dat hij voor zichzelf leert denken. Dat laat ik niet aan iemand anders over. (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ik vind het belangrijk om het binnenshuis..ehmm binnen de eigen normen en waarden te houden. Mijn man heeft een eenmanszaak en daarom genoeg tijd om de kinderen naar school te brengen of op te halen. En de andere dagen dat ik er niet ben zitten ze bij oma. Zo krijgen ze toch de eigen normen en waarden mee. (R38, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Kenmerken van VVE

De moeders die (overwegend) positief zijn over VVE, noemen vooral de opbrengsten. Die bespreken we hieronder. Moeders die minder positief ten opzichte van VVE staan, noemen ook opbrengsten, maar vinden deze niet in verhouding staan tot een aantal negatieve aspecten. De kwaliteit van de VVE is niet in orde, bijvoorbeeld omdat de locaties vies zijn, of omdat er te weinig (goede) leidsters zijn, zodat de kinderen onvoldoende aandacht krijgen.

In de peuterspeelzaal of opvang zijn veel kinderen en maar weinig begeleiders. (R24, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Het is toch ook vaak op tv geweest. De kinderen worden aan het einde van de dag opgepoetst, maar wat ze daarvoor meemaken... (R9, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Het bovenstaande citaat illustreert een veel gehoord signaal van de moeders, dat er zij *geen* inzicht hebben in wat er precies bij VVE gebeurt. En omdat dat inzicht ontbreekt, zijn er voor de moeders onvoldoende waarborgen dat het kind veilig is.

Bij mij is het zo...als het kind bij mij is voel ik mij beter, ze zijn veiliger... zo voelt dat voor mij. Ik moet ze altijd voor mijn ogen hebben, ik moet ze zien. Geloof me, als het kon zou ik zelfs naar school achter ze aangaan. Ik heb er 5...dus achter welk kind moet ik nu gaan? (lachend) Ik kan me niet in vijven delen. Ik weet het...ik besef ook wel dat wat ik doe niet echt

goed is... dat ik overdrijf met mijn moederlijke taken. Ik weet dit maar toch...ik heb het niet in de hand. (R12, Turkse moeder, laagopgeleid)

Ik ben bang, want ik weet niet wat die mensen daar gaan doen. Het zijn mensen die je niet kent, die kun je niet zo maar vertrouwen. Er zijn slechte mensen, maar ook goede mensen, ik weet het, maar ik weet niet wie dat zijn, toch? (R14, Somalische moeder, laagopgeleid)

Moeders verwijzen vaak naar de betrekkelijk recente berichtgeving over het misbruik door een begeleider in een kinderdagverblijf in Amsterdam.

Je weet nooit wat mensen doen achter de schermen. Met alles wat je op tv ziet, vind ik het geen goede boel. Een baby die van een jaar verkracht wordt? Daar werd ik echt gek van. Zoiets kan de hele toekomst van je kind verpesten. Dat wil ik voorkomen bij mijn dochter. Ik wil haar beschermen. (R16, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Er is niet alleen angst voor misstanden, of misbruik: Diverse moeders vinden dat VVE voorzieningen een concentratie van achterstandsproblematiek vormen, waaraan zij hun kind niet willen blootstellen. Als VVE bedoeld is voor kinderen met een (taal)achterstand, dan valt er geen heil te verwachten van het bij elkaar zetten van deze kinderen in een groep, zo stellen deze moeders.

Ik heb begrepen dat er bij een voorschool meer kindjes zijn die een achterstand hebben. Kindjes die uit probleemgezinnen komen. Dat kan mijn kind op een negatieve manier beïnvloeden. En dat al op jonge leeftijd, dan krijg je het er niet meer uit. (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Een voorschool of een peuterspeelzaal moet voor iedereen toegankelijk zijn. En als er kinderen zijn die met een taalachterstand kampen, dat zij individueel begeleid zouden kunnen worden en niet bijvoorbeeld een hele klas vormen. Dat je ze allemaal bij elkaar zet, dus al die kinderen met taalachterstand, dan leren ze niet van elkaar. Dat vind ik niet stimulerend genoeg. Ik vind dat je ze juist stimuleert door verschillende kinderen met verschillende niveaus in één klas te zetten, dat ze ook van elkaar kunnen leren. (R38, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Opbrengsten van VVE

Omdat de onderzoeksgroep bestaat uit moeders die (bewust) geen gebruik maken van VVE voorzieningen, is het niet verwonderlijk dat

negatieve beelden over VVE aanbod overheersen. Toch kunnen de meeste moeders ook positieve aspecten van VVE noemen. Meest genoemd is dat VVE een positieve rol kan spelen bij het voorbereiden van een kind op school.

Het is een plek waar kinderen naar toe gaan om dingen te leren, samen spelen, communiceren met elkaar en met de juffrouw. Eigenlijk het systeem van school een beetje leren. (R4, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Moeders die dit aspect noemen, vullen daarbij vaak aan dat VVE nuttig kan zijn voor *andere kinderen of gezinnen*: voor het eigen gezin is dit niet nodig.

Kijk, bij ons thuis praat mijn man goed Nederlands. En mijn oudste praat ook Nederlands. Dat allemaal is in mijn voordeel. Als mijn man geen Nederlands had gekund, dan hadden we het misschien, maar dan ook heel misschien, overwogen. (R1, Turkse moeder, laagopgeleid)

Naast de voorbereiding op school, noemen moeders andere opbrengsten van VVE. Die hebben meestal te maken met de interactie tussen kinderen onderling. Het is goed als kinderen samen leren spelen, delen en overleggen. Daar worden zij ook weerbaarder van. Moeders zeggen duidelijke verschillen te zien tussen (eigen) kinderen die niet hebben deelgenomen aan VVE, en kinderen die dat wel hebben gedaan.

Ik zie ook wel op feesten dat andere kinderen anders zijn dan mijn kinderen. Dat ze wat meer kunnen en durven. Ik let daar wel op. Dan denk ik wel dat komt omdat die kinderen meer buiten komen en naar de voorschool zijn geweest. (R32, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ik wil het heel graag. Ik zie dat andere kinderen veel socialer zijn en slimmer dan mijn kinderen. Omdat zij wel wat van de wereld zien en mijn kinderen alleen binnen zitten. Net als mijn onderbuurvrouw die je hebt gesproken. Onze mannen zijn hetzelfde. Zij mag niks en ik ook niet. (R31, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Je merkt het verschil tussen kinderen die wel zijn geweest en de kinderen die niet zijn geweest. Die kinderen die wel zijn geweest hadden meer vertrouwen, zijn rustiger, en wisten hoe ze om moesten gaan met andere kinderen. Die andere kinderen die niet waren geweest waren banger en konden niet lang zonder hun moeder. Ik vind het goed voor kinderen. Dat weet ik. (R14, Somalische moeder, laagopgeleid)

Een klein aantal moeders zegt dat deelname aan VVE goed kan zijn voor kinderen (jongens) om hun (overtollige) energie kwijt te raken. Buitenshuis zijn, in een andere setting, met andere kinderen, doet hen goed. Een enkele moeder noemt tot slot ook opbrengsten voor ouders/ moeders.

Maar het is ook belangrijk voor de moeders, die daar contact met elkaar hebben. Zij leren ook weer van elkaar. En het is leuk om iets met je kind te kunnen doen. (R15, Nederlandse moeder, hoogopgeleid)

Kortom, er zijn moeders die nu geen gebruik maken van de VVE, maar dit wel zouden willen.

4.3 *Mening en adviezen van anderen*

Aan de geïnterviewde moeders is een aantal vragen gesteld over de mening en adviezen van anderen. Hoe denkt de partner over (wel of geen) VVE en is de moeder (door het consultatiebureau) geïnformeerd over VVE? Tot slot hebben we gevraagd wat moeders zouden vinden van verplichte deelname aan VVE door doelgroepkinderen.

Moeder beslist

Voor dit onderzoek zijn alleen moeders geïnterviewd. We hebben daarvoor slechts zeer beperkt zicht op het perspectief van vaders op de opvoeding van hun kinderen. Over de opvattingen van vaders over VVE weten we alleen wat moeders daarover zeggen. De helft van de geïnterviewde moeders zegt dat haar partner dezelfde opvattingen heeft als zijzelf als het om VVE voor de eigen kinderen gaat. In de meeste van deze gevallen delen de ouders de opvatting dat het voor hun kinderen niet wenselijk of nodig is dat zij deelnemen aan VVE (zie paragraaf 4.2), maar er is ook een aantal ouderparen dat juist positief is over VVE, en alleen door praktische obstakels hun kinderen niet aan VVE kunnen laten deelnemen (zie hoofdstuk 5).

Een kleine derde van de geïnterviewde vrouwen stelt dat haar partner beslissingen over VVE overlaat aan haar. In deze gevallen lijkt er veel minder sprake te zijn geweest van een gesprek of uitwisseling van opvattingen en ideeën over VVE. De opvoeding en de (praktische) zaken die hierbij komen kijken, zijn het domein van de moeder. (zie hoofdstuk 3). Deze vrouwen vertellen dat hun partner *geen mening* heeft over VVE, - *Mijn man vindt het wel best zoals we het nu doen* - of vaart op het oordeel van de moeder van zijn kinderen. *Hij vertrouwt op mijn keuzes.*

Zeven moeders vertellen dat hun partner een *andere* opvatting heeft over VVE als zichzelf. In twee gevallen staat de partner positief tegenover VVE, terwijl de moeder haar kinderen niet aan VVE wil laten deelnemen.

Als het aan hem lag, zou N zeker gaan. Hij zegt dat het goed voor haar is om met andere kinderen te spelen en voorbereiden voor groep 1. Ik weet dat het goed is, ik ben ermee eens. Maar het moedergevoel is sterker dan dat van een vader. (R14, Somalische moeder, laagopgeleid)

Mijn verloofde zegt: Als hij 4 jaar is, dan ga je wat meemaken. Dat zegt hij steeds. Dat hij als hij naar school gaat een grote shock gaat krijgen. Dat die overgang veel te groot is, en dat ik dat moet aanpakken. (R6, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Vijf moeders staan positief tegenover deelname aan VVE, terwijl juist de partner dit afwijst. In drie van deze gevallen lijkt het afwijzen van deelname aan VVE door deze partners niet zozeer ingegeven door specifieke negatieve opvattingen over VVE, maar door activiteiten van de partner om het gezin te isoleren.

Als ik een ander leven had dan had ik ze wel gebracht naar een voorschool of peuterspeelzaal omdat het goed voor hun is en ook goed voor mij. Ik vind het wel leuk om ze te halen en te brengen en om ze even te laten spelen met andere kinderen. Maar mijn man wil het per se niet. (R32, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Adviezen

Desgevraagd vertelt de helft van de moeders dat zij - voornamelijk via het consultatiebureau - zijn geattendeerd op VVE. In de meeste gevallen vertellen moeders dat VVE tijdens een bezoek aan het consultatiebureau door de medewerkers ter sprake is gebracht. In een enkel geval kreeg de moeder (uitsluitend) schriftelijke informatie. De andere helft van de geïnterviewde moeders is niet vanuit instanties of organisaties geattendeerd op VVE.

De moeders die wel informatie of advies kregen, vinden het in meerderheid logisch dat het consultatiebureau die rol vervult, maar benadrukken dat zijzelf beslissen.

Ik heb verteld dat ik zelf thuis ben en dat ik er daarom de noodzaak niet van inzie. Ze hebben niet aangedrongen of zo. Consultatiebureau moet dat soort vragen natuurlijk wel stellen en ik heb dan ook het recht om nee

te zeggen. Ik maak uiteindelijk zelf wel uit of ik ze wel of niet stuur. (R1, Turkse moeder, laagopgeleid)

Er zijn ook moeders die de informatie of het advies van het consultatiebureau als minder vrijblijvend hebben ervaren. Bijvoorbeeld omdat ze in de veronderstelling waren dat een indicatie van het consultatiebureau verplicht moet worden opgevolgd.

Ze hebben wel echt het idee gegeven dat het heel belangrijk is voor haar en vooral voor haar taal ontwikkeling. Ik dacht eerst dat het moest, dat het niet vrijblijvend was, maar ze zeiden dat het niet verplicht was.' (R19, Somalische moeder, middelbaar opgeleid)

Een klein aantal moeders was bang dat het niet opvolgen van het advies om het kind te laten deelnemen aan VVE door jeugdbeschermers zou worden gezien als onvermogen of onwil.

Ik heb nagevraagd bij het consultatiebureau of het erg was om mijn kind thuis te houden. Die zeiden dat het geen probleem was. Ik was bang dat we bijvoorbeeld via de jeugdzorg een negatief punt zou krijgen of zoiets. Weet ik veel? (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Verplicht

In bovenstaande citaten lieten we al zien dat een aantal moeders VVE associeert met een verplichting. We hebben aan alle moeders de vraag voorgelegd wat zij er van zouden vinden als de overheid VVE verplicht zou stellen voor doelgroepkinderen met een indicatie van het consultatiebureau. Een meerderheid van de moeders (22) is tegen een dergelijke verplichting. De beslissing om wel of niet deel te nemen aan VVE is het primaat van de ouders, zo klinkt het belangrijkste argument.

Mensen moeten wel een persoonlijke keuze kunnen maken. Het is mijn kindje. Als het verplicht is, dan dwingt iemand je het om te doen ook al is dat niet jouw eigen keuze voor jouw kindje.' (R14, Somalische moeder, laagopgeleid)

Ik zou dat niet accepteren van het consultatiebureau noch van de gemeenten. Ik denk ook dat dit in strijd is met de vrijheid van de mens. (R27, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Diverse moeders leggen in hun afwijzing van een verplichting een link met de jonge leeftijd van het kind. Als het kind ouder wordt, krijgt de

overheid via de leerplicht zeggenschap, maar daarvóór is het aan ouders om te beslissen.

Zoals het nu is, een vrijblijvend advies, vindt ik het goed. De basisschool is al verplicht. Geef de moeder nog even een keuze om te bepalen wat zij goed vindt voor haar kind. (R19, Somalische moeder, middelbaar opgeleid)

Dan heb je een soort van politiestaat. Het zijn wel je eigen kinderen. Daar hoeft niemand anders over te beslissen op zo'n jonge leeftijd.' (R15, Nederlandse moeder, hoogopgeleid)

Een klein aantal moeders legt een verband met tussen een verplicht karakter van VVE en de wijze waarop de overheid met allochtone gezinnen omgaat. De overheid zet ongeoorloofde middelen in om het kind, ten koste van zijn eigen achtergrond, te laten integreren in de Nederlandse samenleving.

De overheid bemoeit zich teveel met alles en vooral als het om allochtonen gaat. Ze willen gewoon dat het kind Nederlands wordt en niks weet over zijn eigen cultuur daarom doen ze dat. [...]. Ze willen gewoon controle over de allochtonen en denken dat wij ze zelf niet op kunnen voeden. Ze willen dat we onze achtergrond vergeten. Schoolplicht is pas vanaf 4 jaar toch?! Als het zo ver komt [dat VVE deelname door doelgroepkinderen verplicht wordt] ga ik ook niet meer naar het consultatiebureau. Nee, ik vind het niet goed, dat gaat mij te ver. (R29, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Zeven van de 38 moeders zeggen dat verplichte deelname aan VVE door doelgroepkinderen hen te ver gaat, maar dat het *eigenlijk* voor kinderen met een (taal)achterstand wél heel goed zou zijn. Voor hun eigen kinderen is een dergelijke verplichting niet nodig, maar voor andere gezinnen zou het goed zijn als er (meer) mogelijkheden waren om hen te bewegen deel te nemen aan VVE.

Wij zijn toevallig twee ouders die heel bewust omgaan met opvoeding. We zijn educatief bezig. Maar ik ken ook ouders die daar niet bewust mee bezig zijn, als het gaat om taal en ontwikkeling. Dan denk ik van ja, dan is het misschien wel handig als een kind naar een voorschoolse voorziening word gebracht. Maar verplicht?, ik denk niet dat dat moet. Het blijft toch de keuze van de ouder. (R20, Marokkaanse hoogopgeleide moeder)

Twee moeders vinden juist vanwege de (taal)achterstand die sommige kinderen hebben, dat een verplichting geoorloofd zou zijn.

Van mij mag het. Graag zelfs. Ik werk nu in groep 1 en 2. En de helft van de kinderen spreekt geen Nederlanders. Het is bij hen echt heel moeilijk om dingen erin te krijgen. (R11, Kaapverdiaanse moeder, middelbaar opgeleid)

En vier moeders verbinden aan een verplichte VVE voor doelgroepkinderen expliciete voorwaarden, zodat het ook daadwerkelijk mogelijk is om deel te nemen: het moet gratis zijn, in de eigen buurt en goed bereikbaar en de tijden moeten haalbaar zijn voor ouders met andere activiteiten, zoals werk en het halen en brengen van kinderen in de schoolleeftijd.

Drie moeders, tot slot, zouden verplichte deelname aan VVE door hun kinderen om persoonlijke redenen toejuichen. Dit zijn moeders die hun kinderen aan VVE willen laten deelnemen, maar wiens omgeving of partner dit verbiedt.

Wij Roma doen eigenlijk alleen dingen als ze verplicht zijn. Niemand van de Roma kinderen gaat naar een kinderdagverblijf.[...] En als het verplicht is, is het verplicht, en dan zou ik het doen. (R30, Servische moeder, laagopgeleid)

Ik doe mee met dit onderzoek zodat ik kan vertellen dat ze het moeten verplichten. Dit is geen leven zo. Ik wil graag dat mijn kinderen wat leren en vaker de deur uit komen. (R31, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Het consultatiebureau heeft mij wel gezegd: "Schrijf je kind op tijd in voor de voorschool of opvang". Mijn man is er dan bij en knikt mee alsof we dat gaan doen en alsof hij dat ook wil. Maar hij doet alleen alsof. Zodra we thuis zijn zegt hij dat het niet gaat gebeuren. Hij laat ze denken dat hij dat ook goed vindt en wil maar dat is niet zo. [...]. Als het verplicht is, dan moeten vrouwen als ik ook de deur uit. En het is ook goed voor mijn kinderen. Dan zitten ze niet zoveel binnen en leren ze alvast wat. (R32, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

4.4 Besluit

Bijna alle geïnterviewde moeders zijn bekend met mogelijkheden voor kinderen jonger dan vier jaar om deel te nemen aan VVE. De meesten kennen peuterspeelzaal en kinderdagverblijf, waarbij de laatste vooral geassocieerd wordt met betaalde arbeid door moeders. Van wat het VVE aanbod precies inhoudt, blijken de moeders minder goed op de hoogte,

wat gegeven het feit dat zij van dit aanbod geen gebruik maken, geen verbazing wekt.

Door te vragen naar hun opvattingen over het VVE aanbod, hebben we zicht gekregen op de beelden die de moeders hebben van het aanbod aan VVE. Een deel van de moeders keurt VVE voor kinderen jonger dan vier jaar sowieso af: jonge kinderen zijn, omdat ze nog niet weerbaar zijn, het beste af bij de moeder, die bovendien het meest geschikt is om in de vroege jaren van de ontwikkeling van het kind een stevige basis te leggen. De eigen normen en waarden kunnen worden verinnerlijkt en het kind kan worden beschermd tegen schadelijke invloeden van buitenaf. Een klein deel van de moeders vindt dat jonge kinderen nog niet in staat, of nog niet toe zijn aan leren en dat daarom een VVE aanbod niet zinnig is.

Omdat de onderzoeksgroep bestaat uit moeders die (bewust) geen gebruik maken van VVE voorzieningen, is het niet verwonderlijk dat negatieve beelden over VVE aanbod overheersen: de kwaliteit van het aanbod is onvoldoende, bijvoorbeeld omdat locaties niet schoon zijn, of omdat er onvoldoende (geschoold) personeel aanwezig is. Een belangrijk signaal van de moeders is dat zij onvoldoende gewaarborgd zien dat hun kind veilig is bij VVE voorzieningen. Aan de kwestie 'Robert M., die in de media uitgebreid is besproken, wordt vaak gerefereerd. Daarnaast vraagt men zich af of kinderen kunnen profiteren van VVE aanbod, als sprake is van een concentratie van achterstand in de VVE groepen.

De meeste moeders - ook degene die bewust geen gebruik maken van VVE aanbod -noemen ook positieve aspecten van VVE. Meest genoemd is dat VVE een positieve rol kan spelen bij het voorbereiden van een kind op school, maar ook de sociale vaardigheden van jonge kinderen die rondom VVE aanbod met elkaar spelen, worden vaak genoemd als opbrengst.

Het perspectief van de partner op (wel of geen) deelname aan VVE, kennen we door de interviews alleen via uitspraken van de moeders. Naar hun mening hebben de meeste partners dezelfde opvattingen over VVE als zichzelf en een flink deel van de moeders vertelt dat de partner betrekkelijk weinig bemoeienis heeft met de keuze om wel of niet gebruik te maken van VVE. Als de partners verschillend denken over VVE, dan bepalen de onderlinge machtsverhoudingen wiens belang prevaleert.

De helft van de moeders is door het consultatiebureau geattendeerd op het VVE aanbod in hun gemeente. Zo lang duidelijk is dat de beslissing om al dan niet deel te nemen bij de ouders ligt, vinden de moeders het goed dat zij geïnformeerd zijn. Niet alle moeders hebben de informatie of het advies van het consultatiebureau als vrijblijvend ervaren. Bij een klein deel van de ouders heerst(e) het idee dat op niet-deelname sancties staan.

Aan de moeders is tot slot de vraag voorgelegd wat zij er van zouden vinden als de overheid VVE verplicht zou stellen voor doelgroepkinderen met een indicatie van het consultatiebureau. De meeste moeders zouden dit een slechte zaak vinden: de ouders zijn aan zet. Een aantal moeders zou een verplichting een goede zaak vinden voor ouders met een taalachterstand of onvoldoende opvoedvaardigheden en als aan randvoorwaarden wordt voldaan om te kunnen deelnemen (gratis, in de buurt, etc.). Een drietal moeders juicht om persoonlijke redenen verplichtstelling toe: dan zouden hun kinderen kunnen deelnemen, iets dat nu niet lukt omdat hun man dit niet toestaat.

5 *Besluiten over wel of geen VVE in de praktijk*

Opvattingen over VVE krijgen mede vorm onder invloed van de normatieve en financiële omstandigheden van moeders (Crompton & Lyonette, 2005; Kan 2007 in Cloin, 2010). Zo lukt het niet altijd om de eigen voorkeuren te realiseren, bijvoorbeeld omdat de financiële situatie van het gezin dit niet toelaat. Daarnaast kunnen opvattingen en voorkeuren zich ‘aanpassen’ aan de – wellicht noodgedwongen – gemaakte keuzes. Dit is het geval wanneer men een bepaalde keuze eigenlijk ongewenst vindt, maar noodgedwongen toch maakt en hierover achteraf de eigen mening bijstelt (Ooms et al., 2007). Een moeder die - nadat zij werkloos is geworden - *full time* voor de kinderen zorgt, zal het nut van VVE op het kind minder positief inschatten, dan een moeder die zorg voor het gezin combineert met betaalde arbeid (De Gruijter & Van den Toorn, 2013). Daarom kijken we in dit hoofdstuk hoe de besluitvorming om geen gebruik te maken van VVE voorzieningen *in de praktijk* tot stand is gekomen, en wat het relatieve belang is van diverse factoren en beweegredenen.

Eerst kijken we of moeders zich -voor de geboorte van hun kind(eren) - voorstelden wel of geen gebruik te gaan maken van VVE. Daarna bespreken we hoe volgens de moeder de uiteindelijke besluitvorming over wel of geen VVE in de praktijk tot stand is gekomen. Wat gaf de doorslag? Tot slot bezien we ten behoeve van verbetering van bereikstrategieën - of er aanpassingen aan het VVE aanbod mogelijk zijn, die ouders zou bewegen om wél deel te nemen.

5.1 *Vooraf*

We hebben aan de moeders gevraagd of zij - voordat er kinderen waren - hadden nagedacht over deelname aan VVE of andere formele opvangvoorzieningen.

Tien moeders zeggen vooraf niet over deze kwestie te hebben nagedacht. Meestal voegen de moeders hier aan toe dat ze zich gewoonweg niet konden voorstellen hoe het zou zijn als moeder en hoe hun leven er dan uit zou (kunnen) zien. Het stond, kortom te ver van het bed.

Toen jij nog geen kinderen had, dacht jij daar aan dan? Kijk, ik wist niet wat voor soort moeder ik zou gaan worden. Pas toen ik mijn kind kreeg, kwamen die gevoelens van beschermen en zo naar boven. Maar daarvoor, nee, ik heb er nooit aan gedacht hoe en wat ik dan zou gaan doen. Ik was bezig met mijzelf. Ik was 20, dan denk je daar niet aan. (R4, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Vijftien moeders zeggen dat zij zich voorafgaand aan de geboorte van het eerste kind wel een beeld hebben gevormd van eventuele opvang van het kind door anderen. Zoals we in hoofdstuk vier lieten zien, zijn er moeders die elke vorm uitbesteden van een deel van de opvang of opvoeding, afkeurenswaardig vinden.

Ik had altijd zoiets van als ik een kind heb, dan kies ik 100% voor haar. Ik had nooit een alternatief gekozen. Ik wist dat er wel een periode zou komen wanneer ik meer tijd nodig zal hebben voor mezelf. Meer rust. Maar niet totdat ze ouder zijn en naar school gaan. Ik wou niet mijn dochter op de aarde brengen, en dan bij iemand anders gooien. Dat was nooit mijn plan. (R16, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Diverse moeders blijken - zonder daar overigens heel lang bij te hebben stilgestaan - gerekend te hebben op de mogelijkheid om kinderen (incidenteel) te laten opvangen door familieden.

Ik was daar niet mee bezig. Ik ging er vanuit dat ik ze gewoon zelf zou opvoeden. En dat doe ik nu ook. Ik weet dat ik op mijn familie kan rekenen als het nodig is en verder moet je het toch zelf doen! (R25, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Daar hebben wij niet echt over gesproken. Ik zou gewoon de kinderen opvoeden en mijn man werken. En als ik een paar dagen zou werken dan zouden we gewoon een oppas zoeken. (R37, Tunesische moeder, middelbaar opgeleid)

Twee moeders vertellen dat zij een andere, meer betrokken rol van hun partner hadden verwacht. Een van hen had vooraf het idee om de zorgtaken te delen met haar partner. Daar is nu zij werkloos is geworden, niets van terecht gekomen. Ook een andere moeder neemt - in tegenstelling tot wat zij gehoopt had - alle zorgtaken voor rekening.

Zes moeders vertellen dat zij, voordat zij kinderen kregen, het idee hadden dat zij zorgtaken thuis en betaalde arbeid zouden combineren. Voor een deel zijn dit de moeders die op dit moment betaald werken.

Sommigen hadden toen voor ogen dat zij gebruik zouden maken van formele opvangvoorzieningen, anderen wilden hiervoor een beroep doen op familieleden. Een moeder die uiteindelijk om praktische redenen heeft gekozen voor het inschakelen van haar moeder voor de opvang van haar kinderen als zij werkt, zegt:

Iedereen die mij kent, die weet dat ik wel pro kinderopvang ben geweest. Dat vond ik altijd de manier om gezin en werk te combineren.
(R5, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

De onderzochte groep bestaat uit moeders die (al dan niet bewust) geen gebruik maken van formele opvangvoorzieningen. Het is daarom niet verwonderlijk dat zij - bij nader inzien, of op basis van opgedane ervaringen - hier niet (zo) positief tegen aan kijken.

Ik dacht toen: "Ik doe mijn kind op de crèche". Maar ik ben erop teruggekomen. Ik vind nu dat je ze zelf heel veel tijd moet geven.
(R3, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ik ben echt een werker he. Ik was een workaholic. Ik werkte wel altijd veel dus ik vond het wel ideaal dat er kinderopvang was maar ik was er wel op tegen. Want ik zie het bij mijn moeders werk natuurlijk...die kinderen worden naar kinderopvang gebracht...dan worden ze om half acht neergezet tot en met half zes. Daarna moet je ze laten douchen, laten eten en dan stop je ze weer in bed. Dus ik heb meer zoiets van, je moet echt een moeder zijn voor je kind. Tegenstrijdig allemaal he? Ik ben eigenlijk meer voor het traditionele. Dat je lekker een moeder bent voor je kind. (R6, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Uit het bovenstaande blijkt dat de moeders -als zij al vooraf hebben nagedacht over VVE - zich vooral hebben beziggehouden met de kwestie van al dan niet opvang in verband met betaalde arbeid. De moeders zijn voor de geboorte van het eerste kind, zo blijkt uit de interviews, nog niet bezig geweest met de vraag of zij hun kind in het kader van zijn/haar ontwikkelingskansen zouden laten deelnemen aan VVE.

5.2 *Besluitvorming in de praktijk*

In deze paragraaf kijken we hoe de besluitvorming om geen gebruik te maken van VVE voorzieningen *in de praktijk* tot stand is gekomen, en proberen we inzicht te geven in het relatieve belang van diverse factoren en beweegredenen, met andere woorden: wat gaf de doorslag?

Allereerst valt op dat de meerderheid van de moeders diverse factoren en beweegredenen noemt als zij het besluitvormingsproces om wel of niet gebruik te maken van VVE, toelichten. Diverse moeders zeggen bijvoorbeeld dat zij geen behoefte hebben aan *opvang*, bijvoorbeeld omdat zij niet buitenshuis werken, en dat ze daarnaast niet overtuigd zijn van het *nut* van VVE. Al eerder gaven we aan dat opvattingen zich (kunnen) aanpassen aan de omstandigheden én dat keuzeprocessen ook beïnvloed worden door de concrete sociaaleconomische en sociaal-culturele positie van het gezin. In de interviews is met vrouwen gesproken over een besluitvormingsproces dat zich in het (recente) verleden afspeelt. Al met al is het daarom niet eenvoudig om aan te geven wat de doorslag gaf bij de kwestie wel of geen VVE. Bij de analyse van de interviews hebben we ons voor deze paragraaf geconcentreerd op wat de moeders *zelf* als *belangrijkste* factoren en beweegredenen zien. Hieronder doen we hiervan - van meest, tot minder vaak genoemd - verslag.

Geen opvang nodig

Een kleine helft van de geïnterviewde moeders vertelt dat zij het gebruik maken van VVE voorzieningen niet serieus heeft overwogen. Bijvoorbeeld omdat zij (altijd al) de wens hadden om de opvoeding en zorg voor hun jonge kind volledig in eigen hand te houden.

Ik had altijd in mijn hoofd van, ik wil mijn kinderen zelf opvoeden. Mijn moeder heeft mij ook zelf opgevoed en dat wil ik ook met mijn kinderen. Mijn moeder heeft mij ook naar de peuterspeelzaal gebracht. Ik mankeer toch ook niks? (R1, Turkse moeder, laagopgeleid)

Ook moeders die over niet uitbesteden minder stellige opvatting lijken te hebben, hebben soms niet (al te) bewust stilgestaan bij de vraag of zij wel of niet gebruik zouden willen maken van het VVE aanbod. Dit is het vaakst het geval bij moeders die geen betaalde arbeid verrichten, en daarom - naar eigen zeggen - geen behoefte hebben aan *opvang*.

Ik heb mij er niet echt mee bezig gehouden. De tijd gaat ook zo snel. Maar ik zit ook vooral thuis, ik werk niet, dus waarom moet ik hem dan weg brengen? Ja, dat is toch vooral iets voor mensen die werken. Ik heb er gewoon niet over nagedacht omdat de tijd zo snel gaat en hij toch straks gewoon naar school gaat als hij 4 wordt. Ze spelen daar toch alleen dat kan hij ook gewoon thuis doen bij mij! (R29, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Toen hij 1 was stopte ik met werken. En vanaf z'n 2de jaar mocht ie naar de voorschool of naar de peuterspeelzaal. Toen kon ik het omdat ik thuis

was. maar toen heb ik het toch niet overwogen om hem erop te doen. Ik had zoiets van: "Ik ben niet voor niks thuisgebleven". Ik ben bewust gestopt met werken. (R7, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

Maar ook moeders die betaalde arbeid verrichten, vertellen dat ze geen behoefte hebben aan opvang, omdat zij andere oplossingen hebben gevonden. Een moeder heeft een partner met een bedrijf aan huis, die zorgtaken voor rekening kan nemen. Moeders maken ook veel gebruik van *informele voorzieningen*: opvang van kinderen door (schoon)ouders en (schoon)zussen, of gast(groot)ouders.

En toen ik zwanger was van mijn tweede kind, kon mijn oudste niet naar mijn schoonmoeder en toen heb ik via haar een oppasoma gevonden waar ze heen kon. Ik heb niet voor een kinderdagverblijf gekozen, omdat zich een betere optie voordeed. Het was dus niet echt een bewuste keuze denk ik. Het is er zomaar ingerold. Het is gewoon zo gegaan. Het is ook zo goed bevallen bij de oppasoma en hoe ze dat daar doet met de andere 3 kindjes - maar ook die negatieve ervaringen van mijn schoonzus en de verhalen die je in de media hoort hebben daarbij ook wel een rol in gespeeld denk ik. (R20, Marokkaanse moeder, hoogopgeleid)

Financiële overwegingen

Voor een flink aantal moeders voelt het tegenstrijdig om te betalen voor VVE, terwijl de moeder zelf thuis beschikbaar is om het kind te verzorgen en te stimuleren. Door het in eigen hand te houden worden niet alleen kosten uitgespaard, maar hebben moeders ook meer zicht en controle op wat er met hun jonge kind gebeurt. Voor deze moeders lijkt het laatste de doorslag te geven.

Ik zie ouders die heel hard werken, en al hun geld gaat naar de kinderopvang, terwijl ze hun kind missen de hele dag en niet kunnen genieten van hun kinderen. Daarom wou ik haar thuis bij mij hebben. Het was voor mij een logische keuze. Ik kan beter minder gaan werken, bij mijn dochter zijn en tegelijkertijd geld sparen. Uiteindelijk twee vliegen in een klap.' (R16, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Zo lang ik niet werk, wil ik alle tijd met hem doorbrengen. Dan heb ik ook zelf de controle over wat hij leert, ziet, binnenkrijgt, van alles.' (R18, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Naast moeders die geen geld willen uitgeven aan iets wat ze zelf ook kunnen doen, is er een aantal moeders voor wie financiële overwegingen

prevaleren. Als het gezinsinkomen krap is, dan is VVE een luxe die men zich niet kan permitteren.

Ik heb hem een paar weken geleden ingeschreven voor een peuterspeelzaal of voorschool. Maar ik heb hem eigenlijk ook gelijk weer uitgeschreven omdat ik ben gestopt met werken. Financieel redden we het maar net. Dus eigenlijk kan ik niks extra's missen. (R7, Turkse moeder, middelbaar opgeleid)

Het gaat alleen om het geld. Er zitten hier een paar opvangen in de buurt. Eentje om de hoek. Ik zou A. er zo heen sturen, maar ik kan het gewoon niet betalen. [...]. Er is geen andere reden geweest. We moesten bijvoorbeeld een kachel hebben. Wat moeten we doen? Al het geld aan de opvang besteden, terwijl we thuis zitten te bibberen? Voor wat ze vragen voor een uurtje kunnen we de hele dag van eten.' (R15, Nederlandse moeder, hoogopgeleid)

Een moeder vertelt dat zij - in haar ogen onterecht - geen indicatie krijgt voor haar kind voor VVE. Daardoor moet zij het volle pond betalen, als zij van het aanbod toch gebruik wil maken. Dat kan het gezin zich niet permitteren.

Praktische belemmeringen

Diverse moeders hebben naast financiële overwegingen, praktische belemmeringen genoemd, die uiteindelijk de doorslag hebben gegeven om géén gebruik te (kunnen) maken van VVE. Een moeder heeft schulden bij een opvangorganisatie. Die moet zij eerst aflossen, voordat zij haar kind mag brengen. Een andere moeder schreef na de scheiding van haar man, die het niet goed vond dat hun kind naar VVE ging, het kind in bij de peuterspeelzaal. Het kind stond vervolgens zo lang op de wachtlijst, dat het inmiddels naar school is gegaan. En voor een aantal is het (halen en brengen) naar VVE voorzieningen vanwege andere activiteiten van de moeder, niet haalbaar.

Ik wilde het wel. Ik wilde haar echt brengen. Maar omdat ik zelf overdag er niet altijd was, ik had zeer wisselende rooster op de universiteit, kon ik haar zelf niet brengen. Dus daar had ik geen controle over en ik wilde het ook niet van mijn schoonouders vragen want ik vond het al heel wat dat ze voor haar zorgden overdag, al was ik niet met sommige dingen eens. Ik was wel heel blij dat ze haar die liefde en aandacht gaven en toch voor haar zorgden op hun manier. En dan wilde ik ook niet erbij gaan eisen van, goh, 3 kilometer verderop is er een peuterspeelzaal, breng haar

maar. Ik wilde ze niet tot meer last zijn maar ik had het wel gewild. (R8, Turkse moeder, hoogopgeleid)

Ik doe in de ochtenden schoonmaakwerk. Ik kan mijn kinderen daarom niet brengen naar peuterspeelzaal. En de crèche is veel te duur. Ik vind het ook weinig uurtjes op de peuterspeelzaal. ik moet drie kwartier reizen om ze daar te brengen terwijl ze daar maar 3 uurtjes mogen blijven. Dat lukt mij niet als ik moet werken. Ik vind het ook niet genoeg uurtjes. (R35, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Botsende oriëntaties

Voor een klein aantal moeders is het idee dat er bij VVE voorzieningen een ander opvoedklimaat geldt, de belangrijkste reden geweest om af te zien van het gebruik maken van deze voorzieningen. Soms noemen moeders omgangsvormen, zoals respect tonen en goed luisteren naar volwassenen als normen waarvan zij menen dat het overbrengen hiervan beter in eigen handen is. Maar vaker gaat het om specifieke culturele of religieuze gewoonten of gebruiken, die zij belangrijk vinden en waarvan ze weten of verwachten dat deze niet worden begrepen of geaccepteerd worden in VVE voorzieningen. Voorbeelden zijn gezichtsbedekkende kleding, het niet luisteren naar muziek of dat hun partner niet de hand schudt van vrouwen. Overigens betreft dit een relatief klein aantal moeders.

Ze hebben me in eerste instantie overtuigd om haar in te schrijven, en toen begon het eigenlijk met de vraag die ik aan hun stelde over mijn vriendin met gezichtsbedekking. Ik vroeg aan hun of ze haar kind ook kon inschrijven en hoe ze daar over dachten. Ze zeiden dat het geen enkel probleem was, dat iedereen welkom was. Toen dacht ik: "Ze nemen ons echt serieus en iedereen wordt echt gelijk behandeld". Maar een dag later zeiden ze tegen mij heel hard dat het niet kon, dat doen ze niet. En toen wou ik mijn dochter daar ook niet inschrijven, want ze waren blijkbaar niet zo open als ze zich voordeden. Een andere vrouw met gezichtsbedekking was daar ook geweest om haar kind in te schrijven, en ze mocht letterlijk niet naar binnen. Ze moest buiten blijven staan met haar zoontje in de regen. En toen werd mijn gevoel echt bevestigd, van dit klopt gewoon niet. En daarna heb ik besloten, van laat maar, ik houd haar gewoon liever thuis tot school.' (R21, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Ook het gegeven dat al dan niet religieuze Nederlandse feestdagen bij VVE voorzieningen worden gevierd, is een reden om af te zien van deelname.

Ik vind het heel goed wat ze [peuterspeelzaal] doen, maar ze geven ook datgene mee wat ik mijn kinderen niet mee zou willen geven. Bijvoorbeeld vieren van Sinterklaas, vieren van kerst, muziek. Dat zijn dingen die ik mijn kinderen niet wil meegeven. Iedere ouder voor zich, maar ik heb zoiets van: “Nee, dat vind ik niet nodig”. En het hele jaar door gaat je kind daar naar toe. Je kan niet zeggen van, nou breng ik mijn kind even een maand lang niet. (R8, Turkse moeder, hoogopgeleid)

Geen vertrouwen

In het vorige hoofdstuk noemden we al dat sommige van de geïnterviewde moeders denken dat hun kind bij VVE voorzieningen het risico loopt om in ongewenste, of gevaarlijke situaties terecht te komen, variërend van niet voldoende aandacht of verzorging krijgen, tot misbruik door leid(st)ers. Zij hebben het idee dat er geen of onvoldoende waarborgen zijn om deze situaties te voorkomen, of, dat zij hierop geen invloed kunnen uitoefenen.

Een aantal geïnterviewde moeders uit Eindhoven bracht hun kind op een peuterspeelzaal. Uit de interviews blijkt dat deze moeders hier heel tevreden over waren. Die peuterspeelzaal bestaat niet meer. De moeders vertellen dat zij (nog) niet hebben gekozen voor een andere peuterspeelzaal, omdat zij opzien tegen het (opnieuw) investeren in het opbouwen van een vertrouwensrelatie met een andere VVE voorziening.

‘Toen ik mijn eerste kindje daarheen stuurde, ging ik eerst spieken, kijken, wat doen ze daar? Ik ken die mensen niet. Het zijn vreemde mensen die op jou kind gaan passen. Ik ben hier niet opgegroeid. Maar met de twee kinderen daarna ging het makkelijker omdat ik die mensen al kende. Daarna werd het normaal voor mij dat ze daarheen gingen. Maar nu heb ik weer hetzelfde probleem, omdat die peuterzaal niet meer bestaat. Ik moet opnieuw gaan zoeken. Ik moet weer dat gevoel terugkrijgen, dat ik ze kan vertrouwen met mijn kinderen. Weer opnieuw. Ik weet het niet, het voelt niet echt lekker.’ (R14, Somalische moeder, laagopgeleid)

Een gescheiden moeder vertelt dat zij haar kind niet naar een VVE voorziening durft te brengen, omdat ze bang is dat haar ex man, die veel problemen heeft, het kind zal ontvoeren. Ze heeft er geen vertrouwen in dat ze met de VVE voorziening sluitende afspraken zou kunnen maken om dit te voorkómen.

Door partner of familie in een isolement

In hoofdstuk 4 is al aan de orde geweest dat een drietal moeders graag hun kinderen willen laten deelnemen aan VVE, maar dat dit niet gebeurt, omdat de partner dit niet toestaat. In deze gevallen is sprake van een situatie waarin de moeder en de kinderen in een ongewild isolement

verkeren. Van een rol van de moeder in het besluitvormingsproces is geen sprake: de partner heeft eenzijdig de beslissing genomen.

Mijn man vindt het nergens voor nodig. Hij zegt: "Jij hebt maar twee kinderen en die kun je wel zelf opvoeden". Hij zegt dan telkens: "Mijn moeder had er negen en die heeft ze ook zelf opgevoed". Ik ben er meerdere keren over begonnen. Ik heb zelfs een keer mijn kind ingeschreven maar toch moeten annuleren. Het is elke keer een discussie. Nu begin ik er niet eens meer over want hij wil het echt niet. Hij wil het gewoon niet omdat hij niet wil dat ik veel de deur uit ga en in contact kom met andere vrouwen. Hij is bang dat ik met ze ga praten en dingen van ze ga leren. Ja, hij is gewoon bang dat ik een ander leven wil. (R32, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Liever gemengd

Tot slot, bij een aantal moeders heeft het gegeven dat van VVE voorzieningen vooral gebruik wordt gemaakt door gezinnen in een achterstandspositie, geleid tot het besluit om hun kind niet te laten deelnemen. Deze moeders verwachten niet alleen dat er voor hun kind weinig te leren valt, ze vrezen ook dat de andere kinderen van huis uit minder, of een andere bagage meekrijgen, waarmee zij hun kind niet in aanraking willen laten komen

Ik denk niet dat ze iets gaat leren in deze achterstandswijk, alleen Turks. Nederlands leert ze beter thuis want wij spreken toch alleen Nederlands thuis. Als ik ze naar de voorschool laat gaan dan krijgt ze ook alleen met dat milieu te maken waar ik ze liever zolang mogelijk vandaan wil houden. (R33, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

5.3 *Aanpassingen aanbod VVE*

In deze paragraaf beschrijven we of en welke aanpassingen aan het VVE aanbod volgens de geïnterviewde moeders zouden leiden tot een (her) overweging om deel te nemen.

Eerder in het hoofdstuk lieten we zien dat een deel van de moeders nooit gebruik zou willen maken van VVE, los van de kenmerken van het aanbod. Een aantal zou gebruik van VVE voorzieningen alleen overwegen als zij door omstandigheden moesten gaan werken en dan niet, of in onvoldoende mate terecht zouden kunnen bij familieleden voor opvang.

Een klein deel van de moeders wil sowieso gebruik maken van VVE en heeft geen expliciete wensen ten aanzien van aanpassingen van het aanbod. Het gaat bijvoorbeeld om moeders die van hun partner of hun

naaste omgeving hun kind niet mogen laten deelnemen, maar ook om moeders die in afwachting zijn van de opening van een nieuwe voorschool.

Een flink deel van de overige moeders is ambivalent: ze maken op dit moment om diverse redenen geen gebruik van VVE (zie paragraaf 5.2), maar zien wél mogelijke voordelen. Een aantal moeders heeft praktische suggesties gedaan voor aanpassingen van het huidige VVE aanbod die hen er toe zouden bewegen om deelname aan VVE te overwegen.

Randvoorwaarden: kosten, tijden en aansluiting

De moeders hebben het vaakst praktische suggesties genoemd die te maken hebben met de organisatie van het VVE aanbod. Een ruim kwart van de moeders vindt VVE te duur, of vindt het onvoldoende inzichtelijk op basis van welke criteria in hun gemeente bepaald wordt wie in aanmerking komt voor een VVE-indicatie en daarmee lagere kosten voor deelname. De moeders die het VVE aanbod te duur vinden, pleiten soms voor het verlagen van de prijzen, dan wel voor het gratis beschikbaar stellen van VVE voor alle gezinnen die het nodig hebben. Of zij zijn het niet eens met het feit dat in hun gemeente kinderen van ouders die gebrekkig Nederlands spreken veel minder hoeven te betalen voor hetzelfde VVE aanbod als kinderen van ouders die wel goed Nederlands spreken.

Als de ouders gebrekkig Nederlands spreken, dan betalen die maar 25 euro in de maand, zoals mijn buurvrouw. Ik moet dan iets van 100 euro betalen. Dat vind ik dus oneerlijk. Ik moet juist meer betalen omdat ik goed Nederlands praat.[...] Doe een potje voor mensen die financieel krap zitten. Er zijn mensen, die hebben zo veel geld, maar die praten gebrekkig Nederlands. Die krijgen het dan bijna gratis, terwijl hun kinderen juist intensief begeleiding nodig hebben en dus meer kosten maken. Snap je? (R6, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Diverse moeders vertellen dat zij niet begrijpen op basis van welke criteria in hun gemeente de afweging wordt gemaakt om een gesubsidieerde plek aan te bieden: gaat het bijvoorbeeld om de beheersing van de Nederlandse taal door de moeder, of staat de (achterblijvende) ontwikkeling van kinderen centraal?

Ik vroeg: Ik praat Turks met mijn dochtertje. [...].“Valt ze wel in de doelgroep?”. Toen ging die mevrouw eventjes weg om na te vragen en kwam ze terug en zei ze: “Nee, ze valt niet in de doelgroep, want u praat te goed Nederlands”. Maar, IK praat goed Nederlands, maar mijn dochtertje toch niet! (R10, Turks-Joegoslavische moeder, middelbaar opgeleid)

Bovenstaande moeder vertelt aan de interviewer dat zij van een consultatiebureau medewerker heeft gehoord dat het geld voor gesubsidieerde VVE in de gemeente op, is, wat de werkelijke reden zou zijn voor het niet geven van een indicatie voor het kind voor VVE. Al met al leeft er onduidelijkheid over de criteria. En er valt volgens enkele moeders daarnaast nog veel te winnen in de communicatie (van het consultatiebureau) over de opbrengsten van VVE. Niet alleen folders verspreiden, of het aanbod alleen noemen, maar samen met ouders verkennen wat kind én ouders nodig hebben.

Een andere aanpassing aan de organisatie van VVE die moeders hebben genoemd, is meer flexibiliteit in uren en of tijden van de VVE. Wat betreft de tijden: die sluiten nu niet altijd aan bij andere activiteiten van moeders. Het halen en brengen van kinderen naar school/scholen laat zich qua tijden niet altijd goed combineren met het halen en brengen naar VVE voorzieningen, ook omdat niet alle voorzieningen altijd in de buurt aanwezig zijn. Diverse moeders stellen dat deelname aan VVE voor hun kind veel aantrekkelijker, of realistischer zou worden als de voorziening (dichter) in de buurt zou zijn. Voor werkende moeders (ook degenen die in het informele circuit werken, zoals schoonmaken bij mensen thuis) zijn de tijden van de peuterspeelzaal te kort om (ook) als opvang te kunnen functioneren. Dat is een obstakel. Voor deze werkende moeders - die geen gebruik maken van een kinderdagverblijf - is VVE geen realistische optie. Voor familieleden die de kinderen van werkende moeders opvangen is het naar het oordeel van de moeders te belastend om het kind te brengen en te halen. Voor deze moeders zou een verruiming van de tijden mogelijk helpen.

Daarnaast is er een aantal moeders dat zegt op een meer incidentele basis graag gebruik te willen maken van formele opvangvoorzieningen. Zij pleitten voor een constructie waarin op een meer flexibele en incidentele manier opvang uren kunnen worden afgenomen.

(Meer) rekening houden met wensen van ouders

Naast praktische zaken die in de ogen van de moeders verbeterd kunnen worden, zijn er ook verbeterpunten die betrekking hebben op de inhoud van het VVE aanbod. Allereerst vinden moeders het belangrijk dat er een goede afstemming mogelijk is tussen de wensen van ouders en VVE aanbieders en leid(st)ers. Bijvoorbeeld over welke zaken ouders in de opvoeding belangrijk vinden, als het gaat om normen en waarden, maar ook om religieuze aangelegenheden.

Ja, en wat ik toch ook wel belangrijk vindt, klinkt een beetje raar, maar dat ze dan toch wel wat normen en waarden en religie meekrijgen. Als

dat zou kunnen op een opvang/speelzaal dan zou dat wel fijn zijn. Dan hoef je later ook niet steeds uit te leggen waarom zij dit wel mogen maar jij dat niet wil voor hen. Dan zijn ze al op jonge leeftijd gewend aan bepaalde normen en waarden. (R34, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Die afstemming tussen *thuis* en *opvang* vindt bij voorkeur niet ad hoc plaats. Moeders vertellen dat ze graag zouden willen dat zij heldere, structurele afspraken kunnen maken over zaken die zij belangrijk vinden. Een aantal heeft zelf ervaring met het bespreken van voorkeuren en wensen met school of opvang; een aantal kent anderen met dergelijke ervaringen.

De feestdagen bijvoorbeeld. Dat daar rekening mee wordt gehouden. En muziek. We draaien geen muziek. En de omgang met anderen. Bijvoorbeeld mijn man, die geeft bijvoorbeeld geen hand aan andere vrouwen. Dat gevoel dat je jezelf niet telkens hoeft te verantwoorden vind ik belangrijk. Of als er iets word uitgedeeld, dan wil ik er niet elke keer bijzeggen van, "Er mag geen varkensvlees in zitten. Het moet halal zijn". Je staat altijd heel ongemakkelijk te doen. Je moet er elke keer een gesprek over hebben, en bij een peuterspeelzaal, daar kom je regelmatig. Dat je continue maar dingen moet gaan uitleggen over ons geloof en gewontes die daarbij horen, dat vind ik gewoon lastig. Bij de andere peuterspeelzaal waar mijn oudste dochter heenging, daar waren ook veel meer kinderen van verschillende nationaliteiten, en dat vond ik ook prettig. Iedereen was gelijk. (R21, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Moeders zouden zich gerust(er) voelen als ze zich er van konden verzekeren dat gemaakte afspraken worden nagekomen. Op goede afspraken hoef je niet telkens terug te komen. Maar er bestaat daarnaast (ook) behoefte om op een laagdrempelige manier van dag tot dag met de leiding van VVE te communiceren over (de ontwikkeling van) je kind. Op basis van eigen ervaring, of van horen zeggen, menen deze moeders dat dit bij het huidige VVE aanbod nog niet (altijd) goed is geregeld. Deze moeders hebben het idee dat ouders zich, onder andere vanwege de schaalgrootte, niet echt betrokken (kunnen) voelen bij de VVE organisatie. Diverse moeders suggereren dat het zou helpen om het VVE aanbod (nadrukkelijker) te verbinden aan de basisschool: die hebben een duidelijke identiteit, waar ouders voor kunnen kiezen.

Het is allemaal (naam opvangketen). Het is allemaal grootschalig, weet je wel. [...]. Het is allemaal groot. Dan denk ik van: " je kan beter terug naar

dat kleine". Dat ouders zeggen: "Deze peuterspeelzaal staat in verbinding met de school van onze keuze. Ik vind dat mijn kind naar dat soort peuterspeelzaal moet", weet je wel. Zo. (R5, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Een nadrukkelijker verbinding met een basisschool geeft deze moeders het idee dat ze meer houvast hebben als zij een keuze voor VVE moeten maken: als de identiteit en de aanpak op de basisschool aansluit bij wat deze ouders belangrijk vinden, dan zal dit bij de VVE ook het geval zijn, zo is dan de gedachte.

Daarnaast geeft een aantal moeders aan dat hun keuze om geen gebruik te maken van VVE (mede) is ingegeven door hun indruk dat in het opvang aanbod de organisatie en de leid(st)ers meer centraal staan dan de kinderen. Diverse moeders vertellen uit eigen ervaring, of van horen zeggen dat leidsters meer tijd besteden aan onderling kletsen en koffie-drinken, dan aan de verzorging en stimulering van kinderen. Deels wijten moeders dit aan de kwaliteit van het personeel zelf: de leid(st)ers zijn niet goed opgeleid en onverschillig. Maar het ligt ook aan de organisatie: die zetten (teveel) stagiaires in en de groepen zijn te groot en te gemêleerd.

Het moet niet te druk zijn. Kinderen moeten vooral met hun eigen leeftijdgenoten zijn. Dus niet baby's en peuters door elkaar heen. Er moeten voldoende leidsters zijn zodat ze genoeg aandacht krijgen. Kinderen zijn actief en moeten goed bezig gehouden worden. Er moet rekening worden gehouden met de wensen van kinderen, en niet andersom. (R17, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Andere indicatiecriteria

Een aantal moeders heeft suggesties gedaan om de concentratie van achterstandsproblematiek in de VVE waartegen zij bezwaar hebben, aan te pakken. De VVE leiding moet consequent zijn in het te allen tijde Nederlands spreken met de kinderen. Volgens een moeders is dat nu lang niet altijd het geval.

Mijn buurjongetje is 3,5 jaar en die spreekt nog steeds geen Nederlands, omdat er thuis alleen maar Turks wordt gebruikt. Maar dat gebeurt ook in de opvang! Dan zegt het kind iets in het Turks, en dan antwoordt de leidster ook in het Turks! Wat heeft dat kind er dan aan? Dan blijft ie er aan vasthouden en denkt ie: "O, ik hoef geen moeite te doen om Nederlands te proberen te praten". En dat gebeurt echt heel veel hier en dat wil ik niet. Is toch ook oneerlijk? Weggegooid geld zeg maar. Met dat

geld kunnen ze beter mensen helpen die in de crisis zitten.
(R6, Marokkaanse moeder, laagopgeleid)

Een aantal moeders ziet de oplossing voor het probleem van concentratie van achterstandsproblematiek in het formuleren van andere indicatiecriteria: niet (taal)achterstand, of etnische achtergrond moeten bepalend zijn, maar het inkomen: Mensen - of zij een migratieachtergrond hebben of niet - met een kleine beurs krijgen een toeslag, mensen die het zelf kunnen betalen, niet. Deze moeder veronderstelt dat er in dat geval meer gemengde groepen zullen ontstaan.

Want als er bij jou geen Jolanda's in de klas zitten maar alleen Achmed's en Fatima's dan hebben die kinderen ook een bepaald sociaal gedrag dat niet past bij de rest van de bevolking. Ze moeten gewoon alles op één hoop gooien. En kijken naar het salaris in plaats van sociale dienst etc. Dus: je betaalt wat je kunt en iedereen is welkom. (R33, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

Als migratieachtergrond als indicatiecriterium wordt losgelaten, dan komt dit ook tegemoet aan het probleem van stigmatisering van migrantengroepen, aldus sommige moeders. In lang niet alle gezinnen met een migratieverleden is immers sprake van achterstand.

Als het [VVE aanbod] een gezonde weerspiegeling is van de maatschappij, dan sta ik er achter. Als iedereen op één hoopje wordt gegooid, dan hoeft het van mij niet hoor. Weet je wat het is, de generatie waar wij toe behoren, die hebben die problemen al lang niet meer. Ik vind ook dat het een keer afgelopen moet zijn om voor ons die hokjes te bepalen, voor ons 'allochtone mensen'. Dat hoeft toch allemaal niet meer?
(R38, Marokkaanse moeder, middelbaar opgeleid)

5.4 *Besluit*

In dit hoofdstuk hebben we gekeken hoe het besluit om wel of geen gebruik te maken van VVE in de praktijk tot stand gekomen is en welke factoren en beweegredenen het zwaarst hebben gewogen. Eerst hebben we gekeken of moeders al voordat het eerste kind was geboren, een (expliciet) idee hadden over wel of geen VVE voor hun kind. Dat bleek vaak niet het geval te zijn: om diverse redenen hebben moeders daar destijds niet (lang) bij stilgestaan, al zijn er moeders die vertellen dat zij zich hiervan wél een beeld hadden gevormd. Als moeders bij de kwestie hebben stilgestaan, dan is dat vaak vanuit het perspectief geweest van

een eventuele toekomstige behoefte aan *opvang*, bijvoorbeeld in verband met betaalde arbeid.

Als we kijken naar hoe het besluit om geen gebruik te maken van VVE tot stand is gekomen, dan zien we dit ook terug: veel moeders hebben -al dan niet bewust - besloten om geen gebruik van VVE te maken, omdat zij geen behoefte hebben aan opvang, of opvang in het informele circuit kunnen regelen.

Als VVE primair gezien wordt als *opvangvoorziening* dan is er voor veel moeders weinig reden om serieus te overwegen, hiervan gebruik te maken. Maar voor moeders die wél behoefte hebben aan opvang, omdat zij betaalde arbeid verrichten, blijkt naar eigen zeggen kinderopvang te duur en peuterspeelzaal niet geschikt. De tijd die een kind doorbrengt op een peuterspeelzaal geeft de moeders niet voldoende ruimte om te werken.

Dat ook VVE te duur is, is overigens de meest genoemde reden om geen gebruik te maken, ná het gegeven dat moeders aangeven dat zij geen opvang nodig hebben.

Er zijn praktische obstakels voor deelname. We noemden al de werkende moeders die niet uit de voeten kunnen met de tijden van de peuterspeelzaal, maar ook wachtlijsten, een uitblijvende indicatie voor een gesubsidieerde plek, et cetera.

Daarnaast zijn er doorslaggevende bezwaren door de moeders genoemd die te maken hebben met de kenmerken van het VVE aanbod zelf, zoals botsende oriëntaties. Moeders hebben de ervaring of het idee dat het opvoedklimaat en de daar geldende normen en waarden niet voldoende aansluiten bij, of zelfs botsen met de zaken die zij belangrijk vinden. Het gaat meestal over zaken die met religie (Islam) verbonden zijn. Daarbij en daarnaast ervaren of denken sommige moeders dat het niet lukt om een goede verstandhouding of vertrouwensband met een VVE voorziening op te bouwen, waardoor zij vinden dat het welzijn en de veiligheid van hun kind onvoldoende gewaarborgd is.

Er zijn ook moeders voor wie de eenzijdige samenstelling van de doelgroep van VVE aanleiding was om hiervan geen gebruik te maken. De concentratie van achterstand is nadelig voor het eigen kind, zo vertelden deze moeders.

Tot slot zijn er moeders die geen rol hebben gespeeld in het besluitvormingsproces om wel of niet voor VVE te kiezen. De partners hebben in dit geval eenzijdig en tegen de wens van de moeder in, het besluit genomen om niet aan VVE deel te nemen.

We hebben aan de moeders gevraagd of er aanpassingen denkbaar zijn, die hen er toe zou bewegen om wel gebruik te maken van VVE. Diverse

moeders hebben concrete aanbevelingen gedaan. Het gaat om praktische suggesties: flexibeler, goedkoper en meer inzicht en transparantie over wie in aanmerking komt voor gesubsidieerde VVE. Maar ook: meer rekening houden met de wensen van ouders en aan deze wensen tegemoet komen. Deze moeders vragen om een meer responsieve houding van de mensen die het VVE aanbod verzorgen en zij willen dat door goede communicatie een betere afstemming tussen *thuis* en *opvang* tot stand komt. De concentratie van achterstandsproblematiek bij VVE zou actief moeten worden bestreden. Enerzijds door heldere regels te stellen, bijvoorbeeld ten aanzien van het spreken van Nederlands. Anderzijds door andere inclusiecriteria te ontwikkelen, waarbij de migratieachtergrond niet langer bepalend is.

Tot slot, we hebben laten zien dat de moeders meerdere redenen aandragen voor het niet gebruiken van VVE en dat deze redenen mede zijn ingegeven door de sociale en financiële situatie waarin het gezin zich bevindt. Op basis van de interviews is het mogelijk om een aantal subgroepen van moeders (ouders) te onderscheiden. Dit is belangrijk bij het formuleren van aanbevelingen: voor welke (groep) moeders is welke aanpak geschikt?

Er zijn moeders die nooit gebruik (zeggen te) maken van VVE. Deze groep bestaat uit moeders die bewust *thuisblijven* voor de kinderen vanwege hun sterke moederschapsideologie. Deze moeders zouden alleen gebruik maken van VVE als zij door omstandigheden worden gedwongen. Een tweede categorie moeders staat in principe positief tegenover VVE, maar maakt er geen gebruik van vanwege *omstandigheden*. Hieronder zijn de moeders te scharen voor wie deelname aan VVE te kostbaar is, of moeders voor wie de tijden en locatie van het aanbod niet passen.

Een derde categorie vormen moeders die door de partner/familie in een isolement leven: zij mogen hun kinderen niet laten deelnemen aan VVE.

Een vierde categorie moeders, tot slot, heeft bezwaar tegen onderdelen/kenmerken van het huidige VVE aanbod, zoals de kwaliteit van de begeleiders, de groepsgrootte of de concentratie van achterstandskinderen in een groep. Ook moeders die menen dat er voor hun visie op bijvoorbeeld het vieren van feestdagen geen oor is bij voorzieningen vallen onder deze categorie. Deze groep moeders zou gebruik willen maken van VVE als dit aanbod beter aansluit op hun wensen en behoeften.

6 *Conclusies en aanbevelingen*

6.1 *VVE en non-bereik: het onderzoek*

Het bestrijden van ontwikkelings- of leerachterstanden in de voorschoolse periode is een onderwerp dat veel aandacht krijgt binnen gemeenten en landelijk beleid. Kinderen kunnen vanaf 2,5 jaar programma's volgen voor voorschoolse educatie; de programma's lopen door in de eerste jaren van het basisonderwijs (Voor- en vroegschoolse educatie, VVE). Veel VVE aanbod wordt uitgevoerd op peuterspeelzalen of (in toenemende mate) voorscholen. Ook kinderdagverblijven bieden VVE-programma's aan. Een aandachtspunt in het beleid blijft het bereiken van zoveel mogelijk peuters die tot de doelgroep van het VVE beleid behoren: peuters die opgroeien in gezinnen met weinig ontwikkelingsstimulering en/of weinig toegang tot de Nederlandse taal. Nog steeds zijn er ouders die om wat voor reden dan ook *geen* gebruik maken van VVE-aanbod. De Bernard van Leer Foundation en FORUM hebben het Verwey-Jonker Instituut gevraagd onderzoek te doen naar de redenen of motieven voor niet-gebruik bij ouders, waarbij ook de vraag is gesteld wat ouders zou kunnen doen bewegen om *wel* van voorzieningen gebruik te maken. De centrale onderzoeksvraag luidde:

Welke zijn de achtergronden van het gebrek aan bereik van VVE-voorzieningen onder de doelgroep en welke aanbevelingen tot verbetering van bereikstrategieën voor deelname aan VVE of ander aanbod gericht op het voorkomen van achterstand zijn op inzicht hierin te baseren?

Om deze vraag te beantwoorden, is een aantal deelvragen geformuleerd waarop een antwoord is gezocht. In dit hoofdstuk beantwoorden we deze deelvragen, en daarmee ook de hoofdvraag van het onderzoek. We trekken conclusies en doen aanbevelingen.

De belangrijkste bron in het onderzoek vormden gesprekken met 38 moeders van diverse (niet-westerse) achtergronden uit diverse gemeenten in Nederland. Het betrof moeders met in meerderheid maximaal een mbo-opleiding; ook enkele moeders met een hogere opleiding zijn bevraagd, als dit relevante informatie opleverde (bijvoorbeeld orthodox-religieuze moeders met een expliciete opvatting over voorschoolse

voorzieningen). De meeste moeders zijn moslim. Voor de interviews zijn moeders gezocht die voor hun jonge kinderen op dit moment geen gebruik maken van formele voorschoolse opvangvoorzieningen, en dit ook niet op korte termijn van plan zijn. Enkele moeders met voornemens hun kinderen wel op een voorziening te plaatsen, maar dan één die rekening houdt met hun identiteit, zijn eveneens geïnccludeerd.

De moeders zijn waar mogelijk en nodig geïnterviewd in hun eigen taal. De interviews vonden plaats in de eerste maanden van 2014. Hoewel de interviews zich richtten op moeders - zijnde de hoofdopvoeders van de kinderen in de meeste gezinnen - is via hen ook informatie verzameld over opvattingen en invloeden van vaders en van mensen in de omgeving van de gezinnen.

De voorlopige bevindingen van het onderzoek zijn aan sleutelinformanten (betrokkenen bij gezinnen of bij voorzieningen voor jonge kinderen), wervers en interviewers voorgelegd in een reflectiebijeenkomst. De informatie hieruit is benut voor het aanscherpen van conclusies en aanbevelingen.

6.2 *Beantwoording van de onderzoeksvragen*

In het onderzoek is antwoord gezocht op de volgende deelvragen.

1. Hoe kijken ouders naar de (sociale, culturele, religieuze en 'schoolse') ontwikkeling van hun kind, naar hoe deze - positief dan wel negatief - kan worden beïnvloed, en naar de rol die ouders en andere (in) formele voorzieningen daarin spelen? Welke invloed oefenen belangrijke anderen in de omgeving van de ouders uit op hun denkbeelden en keuzen, zoals familie en de etnische of religieuze gemeenschap?
2. Wat weten ouders over de beschikbare kinderopvang en de functies daarvan, vooral wat betreft VVE en soortgelijk aanbod daarbinnen? Wat is hun beeld van het aanbod, evenals van de beeldvorming over deelnemers en hun gezinnen?
3. Welke redenen hebben ouders voor niet-deelname? Welke rol spelen belemmeringen van materiële en organisatorische aard, zoals de kosten van opvang en ervaren obstakels bij deelname door reisafstand of gebrek aan aansluiting met werk- of cursustijden?
4. Welke argumenten wegen het zwaarst bij de keuze om niet deel te nemen? Welk aanbod, aangepast VVE-aanbod dan wel ander aanbod, zou ouders ertoe kunnen bewegen om wel deel te nemen?

5. Tot welke conclusies en aanbevelingen voor verbetering van bereikstrategieën en aanbod leiden de bevindingen onder 1 t/m 4?

In deze paragraaf beantwoorden we de eerste vier vragen. De laatste vraag wordt beantwoord in de volgende paragraaf (6.2).

Beantwoording deelvraag 1

Hoe kijken ouders naar de (sociale, culturele, religieuze en 'schoolse') ontwikkeling van hun kind, naar hoe deze - positief dan wel negatief - kan worden beïnvloed, en naar de rol die ouders en andere (in)formele voorzieningen daarin spelen? Welke invloed oefenen belangrijke anderen in de omgeving van de ouders uit op hun denkbeelden en keuzen, zoals familie en de etnische of religieuze gemeenschap?

Opvoeddoelen en gedrag

Aan moeders is gevraagd wat zij belangrijk vinden om mee te geven aan hun jonge kinderen. Vrijwel alle ouders laten weten hun kinderen al allerlei normen en waarden of regels te willen bijbrengen in de voor-schoolse periode. Veel normen en waarden betreffen 'goed gedrag': respect voor oudere mensen en ouders, niet liegen, niet schelden, goed omgaan met andere mensen. Ouders relateren dit type normen en waarden vaak ook aan het Islamitische geloof. Deels brengen zij hun kinderen ook al specifieke gebruiken of regels bij die te maken hebben met het geloof, zoals voedingvoorschriften of (spelenderwijs) bidden. Kinderen moeten op jonge leeftijd ook weten wat wel en niet mag. Weinig ouders benadrukken dat zij hun kinderen zelfvertrouwen of zelfstandigheid in denken willen bijbrengen. Om normen en waarden over te brengen en kinderen dingen te leren die belangrijk zijn, hanteren ouders een mix van opvoedstrategieën. Zij benadrukken dat ze kinderen vooral veel uitleggen en met hen praten over regels. Dat is anders dan in hun eigen jeugd, waarin vaak weinig werd gesproken met kinderen, weinig tot niets werd uitgelegd en vaak ook weinig individuele aandacht was voor kinderen. Als kinderen niet luisteren worden zij gewaarschuwd of gestraft, bijvoorbeeld door hen apart te zetten of iets te onthouden. Een enkele moeder geeft aan dat er wel eens een tik wordt uitgedeeld. Een aantal moeders benadrukt expliciet dat ze werkt aan regelmaat: op tijd naar bed bijvoorbeeld.

Voorschoolse stimulering en Nederlandse taal

VVE is in principe gericht op kinderen die thuis ofwel weinig worden gestimuleerd ofwel weinig Nederlands meekrijgen. In de onderzoeksgroep heeft het belang van voorschoolse stimulering redelijk post gevat. De meeste ouders zijn van mening dat kinderen al het nodige kunnen leren op jonge leeftijd, ook als het gaat om cognitieve ontwikkeling. Veel

ouders zeggen met hun jonge kinderen boekjes te lezen en spelenderwijs te oefenen met vormen, kleuren of tellen. Ook leren sommige kinderen van educatieve spelletjes op een i-pad of computer. In een deel van de gezinnen gaan kinderen met hun moeder of vader naar de bibliotheek. Slechts een klein deel van de moeders meldt ‘weinig’ te doen met de kinderen als voorbereiding op school, omdat ze niet weten wat ze zouden kunnen doen of er niet aan toekomen.

In alle gezinnen in ons onderzoek blijkt tenminste één van de ouders het Nederlands goed te beheersen. Dat betekent niet dat Nederlands de taal is die het meest wordt gesproken. Ongeveer de helft van de kinderen krijgt van de moeder (die in verreweg de meeste gezinnen de hoofdopvoeder is) vooral de eigen taal mee, of wordt evenveel in de eigen taal als in het Nederlands aangesproken. Ouders geven soms de voorkeur aan het spreken van de eigen taal met de kinderen omdat zij deze het beste beheersen; hierbij worden ze gesteund door professioneel advies. Ook speelt mee dat zij het belangrijk vinden dat kinderen de eigen taal meekrijgen naast het Nederlands, onder andere om met familie te kunnen communiceren. Overigens krijgen kinderen die thuis vooral in de eigen taal worden aangesproken het Nederlands ook wel mee via oudere broers of zussen; anderzijds zijn er kinderen die weliswaar in het Nederlands worden opgevoed thuis maar veel tijd doorbrengen bij grootouders die de taal minder beheersen.

Invloed van familie en vrienden

Het gezin is niet de enige omgeving waar kinderen worden opgevoed; veel moeders vallen - naast hun man - terug op opa’s en oma’s voor opvang van de kinderen. Dit gebeurt meer of minder intensief; van ‘als het echt niet anders kan’ tot een aantal uren gedurende meer dagen per week. Ook zussen en andere familieleden, vriendinnen of burens worden wel ingezet als oppas als moeders weg moeten. Een klein deel van de moeders staat er hoofdzakelijk alleen voor, en neemt de kinderen in principe altijd mee als ze ergens heen moet. Een reden kan zijn dat familie in het buitenland of niet in de buurt woont. Het komt ook wel eens voor dat moeders liever niet van de diensten van hun (schoon)ouders gebruik maken omdat er bijvoorbeeld veel verwend wordt en weinig grenzen worden aangegeven. Dat is overigens ook wel zo bij oma’s en opa’s die wel op kinderen passen; moeders leggen zich daar deels bij neer omdat zij de familie wel nodig hebben. Verder komen kinderen in de meeste gezinnen veel in aanraking met leeftijdgenootjes, bijvoorbeeld uit de familie of de buurt. Veel moeders ondernemen met andere moeders en kinderen of met familieleden activiteiten; speeltuin, zwemmen, naar overdekte speelgelegenheden. Een klein aantal moeders is vanwege eisen van hun man vooral aan

huis gebonden, hetgeen ook isolement van de kinderen met zich mee kan brengen.

Invloed van de partner

Al zijn groot(schoon)ouders niet altijd degenen met wie moeders het meest uitwisselen over opvoeding, hun mening of die van zussen of andere familieleden wordt vaak wel meegewogen. Daarbij neigen veel moeders er naar in de eerste plaats de mening van hun eigen partner belangrijk te vinden, al betekent dit niet dat zij hun partner altijd zoveel raadplegen; een behoorlijk aantal moeders vertelt dat partners in feite de besluitvorming in de opvoeding aan hen overlaten. Ook waar moeders zeggen dat zij wel 'op één lijn' zitten met hun partner, zijn zij zelf vaak hoofdzakelijk degenen die in de praktijk de opvoeding en verzorging op zich nemen. Partners werken meestal, slechts een minderheid van de moeders heeft een betaalde baan. Slechts een klein deel van de partners drukt heel duidelijk een stempel op de opvoeding: enkelen beperken de moeder sterk in haar bewegingsruimte, enkele andere keren betrof het een actief betrokken partner die veel doet met de kinderen.

Formele voorzieningen

Het informele netwerk is niet het enige netwerk waarop moeders terugvallen voor praktische, informatieve of emotionele steun bij de opvoeding. Ook met formele voorzieningen komen zij in aanraking. Iets minder dan de helft van de moeders heeft voor een of meer oudere kinderen in het gezin gedurende kortere of langere tijd gebruik gemaakt van formele opvangvoorzieningen. Op dit moment gebeurt dat niet; respondenten zijn hierop geselecteerd. Wel zeggen veel moeders voor adviezen over opvoeding of verzorging naar professionals te luisteren, bijvoorbeeld naar verpleegkundigen of artsen op het consultatiebureau. Moeders waarderen hun adviezen overigens niet altijd en zijn soms wantrouwend. Bovendien zijn ze vooral geneigd terug te vallen op formele adviezen voor de verzorging (voeding) en vragen over slapen of eten, minder voor opvoedvragen. Die worden meer met familieleden, vriendinnen, moeders op school (of 'mensen die iets zinnigs te melden hebben') besproken. Een enkele moeder laat zich informeren via internet(forums) of haalt inspiratie uit (boeken over opvoeden en) de Islam. De eigen gemeenschap is vooral in die zin relevant als invloed op (keuzen in) de opvoeding, dat moeders veel aan de eigen etnische groep refereren als zij praten over wat ze belangrijk vinden in de opvoeding ('bij ons..').

Beantwoording deelvraag 2

Wat weten ouders over de beschikbare kinderopvang en de functies daarvan, vooral wat betreft VVE en soortgelijk aanbod daarbinnen?

Wat is hun beeld van het aanbod, evenals van de beeldvorming over deelnemers en hun gezinnen?

De meeste moeders blijken te weten dat voorschoolse voorzieningen zoals het kinderdagverblijf en de peuterspeelzaal bestaan. Veelal is ook het onderscheid tussen kinderdagverblijf en peuterspeelzaal in grote lijnen wel bekend. Termen als 'voorschool' en 'VVE' zijn veel minder bekend. Globaal is het beeld van de voorzieningen: kinderdagverblijven zijn er voor moeders die werken, peuterspeelzalen voor kinderen, als voorbereiding op school. Sommige geïnterviewden menen dat moeders die hun kinderen er brengen 'lui zijn'.

Een breed gedeelde opvatting van de moeders in het onderzoek is dat het belangrijk is dat jonge kinderen veel tijd doorbrengen met hun moeder of in het gezin/de familie. Kinderen in de voorschoolse leeftijd zijn eigenlijk nog te jong om al elders onder te brengen. En zij hebben als moeder gelukkig de 'luxe' om de kinderen bij zich te houden nu ze nog jong zijn. Moeders onderschrijven vaak wel dat kinderen die naar voorschoolse voorzieningen gaan daar iets nuttigs kunnen leren; zowel op cognitief als sociaal-emotioneel vlak. Zij hebben echter niet zelden het gevoel dat zichzelf de kinderen dit ook wel kunnen bijbrengen; ze oefenen thuis ook met woordjes, kleuren, tellen et cetera, of doen puzzeltjes of knutselen met de kinderen. Ook het op jonge leeftijd leren van de Nederlandse taal is geen belangrijke reden om wel van dit soort voorzieningen gebruik te willen maken. Deels vinden moeders dat dit later wel komt, deels is dit niet doorslaggevend genoeg om de keuze te maken voor een peuterspeelzaal of voorschool.

Een niet gering deel van de moeders heeft - ofwel uit eigen ervaringen met oudere kinderen, ofwel via andere moeders of de media - het beeld dat de kwaliteit van voorschoolse voorzieningen onder de maat is. Bijvoorbeeld: leidsters zouden kinderen niet goed verzorgen, het is er niet schoon, leidsters zouden zich niet actief met de kinderen bezighouden, of met hen in de eigen taal spreken. Ook zijn veel moeders bezorgd (geworden) door de verhalen over misbruik van jonge kinderen in de kinderopvang die zij in de media horen en zien.

Beantwoording deelvraag 3

Welke redenen hebben ouders voor niet-deelname? Welke rol spelen belemmeringen van materiële en organisatorische aard, zoals de kosten van opvang en ervaren obstakels bij deelname door reisafstand of gebrek aan aansluiting met werk- of cursustijden?

Een aantal redenen om kinderen niet te laten deelnemen aan voorschoolse voorzieningen, is hiervoor al geïmpliceerd. Moeders hebben twijfels

over de kwaliteit of meerwaarde ervan of vinden het fijn hun kinderen zelf te kunnen opvoeden als zij jong zijn.

Aan moeders is gevraagd hoe de besluitvorming tot stand is gekomen en door wie of wat zij zijn beïnvloed. Uit de verhalen blijkt dat de keuze niet altijd zo expliciet is, maar vaak een gevolg van een (samenloop van) omstandigheden. Moeders staan lang niet altijd negatief tegenover het idee van opvang, wat ook is op te maken uit het feit dat zij er eerder soms wel gebruik van hebben gemaakt. Allerlei praktische zaken kunnen meespelen om er nu geen gebruik (meer) van te maken; moeders zijn verhuisd, een opvangvoorziening is niet bevallen, of wel bevallen maar gesloten, moeders zijn gestopt met werken en hebben geen opvang meer nodig of kunnen het niet meer betalen. Of grootouders passen op de kinderen als moeders werken, en moeders willen hen niet vragen ook nog eens met de kinderen naar de peuterspeelzaal te gaan. In enkele gevallen is de partner degene die de inschrijving expliciet tegenhoudt.

Veel moeders zijn op zijn minst ambivalent over opvangvoorzieningen. Deels gaat het om praktische overwegingen, deels om meer inhoudelijke. Moeders zouden wellicht wel van opvang gebruik maken als voorzieningen dichterbij de buurt waren, minder duur waren (sommige moeders vallen niet onder de doelgroep van VVE in hun gemeente omdat zij bijvoorbeeld te goed Nederlands spreken) of als de uren (van peuterspeelzalen) wat meer aansloten bij hun werktijden. Daarnaast zijn er moeders die als voorwaarde noemen dat voorzieningen meer zouden moeten aansluiten bij hun wensen over de opvoeding van hun jonge kinderen (normen en waarden, religieuze aangelegenheden). Ten slotte kan de concentratie van kinderen uit achterstandssituaties in veel peuterspeelzalen moeders ervan weerhouden er gebruik van te maken. Als er meer gespreid zou worden, of ouders met meer inkomen ook gebruik konden maken van voorzieningen tegen een lage prijs, zouden ze het soms wel willen. Een minderheid van de moeders zou onder geen enkele omstandigheid kiezen voor voorschoolse voorzieningen.

Beantwoording deelvraag 4

Welke argumenten wegen het zwaarst bij de keuze om niet deel te nemen? Welk aanbod, aangepast VVE-aanbod dan wel ander aanbod, zou ouders ertoe kunnen bewegen om wel deel te nemen?

Om deze vraag te beantwoorden, zijn wij op twee manieren te werk gegaan: allereerst is nagegaan met welke frequentie bepaalde redenen zijn genoemd in de onderzoeksgroep. Daarnaast is uit de verhalen van moeders de hoofdreden voor niet-gebruik van VVE geestilleerd.

De belangrijkste reden waarom moeders niet deelnemen aan VVE is dat zij op dit moment geen opvangvoorziening nodig hebben voor hun kinderen. De kinderen kunnen terecht bij familie en de meeste moeders werken niet. Het stuit moeders die niet werken tegen de borst hun kinderen weg te brengen; zij hebben er immers voor gekozen hen zelf op te voeden.

Als moeders wel werken, is de peuterspeelzaal vaak geen geschikte oplossing, vanwege het te geringe aantal uren; het kinderdagverblijf (maar soms ook de peuterspeelzaal) is te duur (voor moeders die om een of andere reden geen indicatie krijgen). Andere praktische bezwaren die moeders ook noemen zijn: geen (goede) voorziening bij hen in de buurt, wachtlijsten.

Bij een minderheid van de moeders zijn er kenmerken van het VVE-aanbod zelf die de doorslag geven om er niet voor te kiezen. Moeders hebben de ervaring of het idee dat het opvoedklimaat en de daar geldende normen en waarden niet voldoende aansluiten bij, of zelfs botsen met de zaken die zij belangrijk vinden. Het gaat meestal over zaken die met religie (Islam) verbonden zijn. Daarbij en daarnaast ervaren of denken sommige moeders dat het niet lukt om een goede verstandhouding of vertrouwensband met een VVE voorziening op te bouwen, waardoor zij vinden dat het welzijn en de veiligheid van hun kind onvoldoende gewaarborgd is. Daarnaast speelt, zoals al gezegd, de eenzijdige samenstelling van de populatie op de peuterspeelzalen een rol.

Een deel van de moeders zou, als er aanpassingen zouden plaatsvinden op genoemde punten, eventueel wel overwegen om hun kind aan VVE aanbod te laten deelnemen. Enkele moeders zouden deelname pas kunnen realiseren als deze verplicht zou zijn, omdat zij door hun partner worden tegengehouden hun kinderen erheen te brengen.

Op basis van de *hoofdrede*n voor moeders om niet voor VVE te kiezen is een aantal subgroepen van moeders (ouders) te onderscheiden. De indeling is relevant voor het formuleren van aanbevelingen: voor welke (groep) moeders is welke aanpak geschikt?⁶

- Allereerst zijn er de *bewuste thuisblijvers*. Dit zijn moeders die nooit gebruik (zeggen te willen) maken van VVE. Deze groep bestaat uit moeders die bewust thuisblijven voor de kinderen, vooral vanwege de sterke moederschapsideologie. Deze moeders zijn moeilijk te overtuigen. Zij zullen pas formele voorzieningen overwegen als zij bijvoorbeeld (door omstandigheden) gedwongen worden te werken.
- Een tweede categorie vormen de moeders die *vanwege omstandigheden* geen gebruik maken van VVE. Hieronder zijn de moeders te

6 Overigens zijn deze categorieën niet geheel uitsluitend; bij veel moeders spelen er meer redenen.

scharen voor wie deelname aan VVE te kostbaar is, of moeders voor wie de tijden en locatie van het aanbod niet passen, of die geen geschikte opvangvoorziening in de buurt hebben gevonden. Sommige moeders in deze groep zouden wellicht wel gebruik maken van VVE als kosten of tijden anders zouden zijn.

- Daarnaast zijn er *geïsoleerde* moeders; zij maken ook vanwege omstandigheden geen gebruik van VVE; ze leven in een door hun partner/familie opgelegd isolement en mogen hun kinderen niet laten deelnemen aan VVE. De omstandigheden zijn hier vooral in de privésituatie gelegen. Dit betekent niet dat er geen beleidsaanbeveling te doen is; dit zijn de enige moeders die pleiten voor een verplichting.
- Een laatste categorie moeders heeft vooral een *negatief beeld* van voorzieningen. Deze moeders hebben bezwaar tegen onderdelen of kenmerken van het huidige VVE aanbod, zoals de kwaliteit van de begeleiders, de groepsgrootte of de concentratie van achterstandskinderen in peuterspeelzalen. Enkelen van deze moeders hebben het idee dat hun visie op opvoeding of kinderen niet aansluit bij VVE-instellingen en dat er niet over te praten is. Het betreft doorgaans zaken die te maken hebben met religie (bijv. het vieren van feestdagen). De moeders in deze subgroep zouden gebruik willen maken van VVE als dit aanbod beter aan zou sluiten op hun wensen en behoeften.

6.3 *Conclusies en aanbevelingen*

Tot welke conclusies en aanbevelingen voor verbetering van bereikstrategieën en aanbod leiden de bevindingen zoals hierboven besproken, aangevuld met de inzichten uit de reflectiebijeenkomst?

Conclusies

1. Eén belangrijke conclusie, is dat de groep moeders/ouders die geen gebruik maken van VVE maar wel tot de doelgroep behoren heel divers is. Het bereiken of betrekken van deze ouders is daarmee een kwestie van maatwerk. Het is belangrijk dat toeleiders, zoals oudercontactfunctionarissen (bij moeders met oudere kinderen) of degenen die de indicatie stellen bij de gezondheidscontroles op jonge leeftijd, goed kijken en luisteren naar wie ze voor zich hebben. Vaak zijn er meer redenen om (op dit moment) geen gebruik te maken van VVE; belangrijke redenen zijn:
 - a. Moederschapsideologie
 - b. Negatief imago van voorzieningen (vanwege kwaliteit, hygiëne, concentratie van achterstand of verwacht gebrek aan openheid voor bijvoorbeeld religie)

- c. Financiën, of tijden die niet aansluiten
 - d. Persoonlijke omstandigheden, waaronder isolement
2. Moeders zijn het belangrijkste aanspreekpunt als het gaat om de keuze voor VVE. Zij beslissen in veel gevallen, maar de partner of de familie is daarbij op de achtergrond wel van belang. Zij zijn ook de hoofdopvoeders van de kinderen in veel gezinnen. Vaders zijn beperkter betrokken. Niet zelden hebben ouders die nu geen gebruik maken van VVE er eerder wel gebruik van gemaakt.
 3. Moeders zijn aanspreekbaar op voorschoolse stimulering van kinderen. Zij kiezen er vaak voor hun kinderen thuis op te voeden omdat zij vinden dat zij als moeder de beste omgeving voor kinderen bieden. Veel moeders zijn actief met hun kinderen bezig, al dan niet in het Nederlands. Bij de keuze om de kinderen niet naar voorzieningen te brengen, speelt mee dat daar vaak sprake is van concentratie van achterstanden.
 4. Bij de huidige indicatiestelling wordt de taal die thuis wordt gesproken of de beheersing van het Nederlands vaak gebruikt als indicator. In ons onderzoek beheerst in bijna elke gezin wel een van de ouders het Nederlands goed, naar eigen zeggen. Toch spreekt maar tegen de helft van de moeders thuis hoofdzakelijk Nederlands met de kinderen. Verder brengen sommige kinderen veel tijd door bij grootouders die het Nederlands minder beheersen. Anderzijds krijgen kinderen die thuis worden aangesproken in de eigen taal het Nederlands soms mee van broers of zussen. Ook hier is doorvragen dus het devies bij een goede indicatie.
 5. In de toeleiding naar VVE valt nog veel winst te behalen. Niet meer dan de helft van de respondenten in het onderzoek meent over VVE te zijn voorgelicht op het consultatiebureau. Enkele voor het onderzoek geworven moeders hebben zich na de uitleg over het onderzoek alsnog aangemeld voor VVE (en vielen daardoor als respondent af, zie verder bijlage 3). Voor diverse moeders zijn indicatiecriteria en kosten onduidelijk. Voorts kampt VVE met een negatief imago; moeders maken geen bij negatieve verhalen uit bijvoorbeeld de media geen onderscheid tussen kinderdagverblijven of peuterspeelzalen.

Aanbevelingen

Het onderzoek levert een aantal aanbevelingen op voor VVE-beleid aan gemeenten, en aan VVE-instellingen. Aanbevelingen hebben soms betrekking op deelcategorieën van de groep die niet wordt bereikt. Andere aanbevelingen gelden breder.

Gemeenten

1. Duidelijke kaders

De eerste aanbeveling heeft betrekking op beleidskaders en indicatiestelling voor VVE.

Lang niet altijd zijn de inclusiecriteria voor ouders duidelijk. Het is zaak een helder, transparant en eenduidig beleid te hebben met goed toegankelijke informatie. Dit geldt bijvoorbeeld voor prijzen voor verschillende categorieën gezinnen. Met de harmonisatie (zie ook aanbeveling 7) gaat veel veranderen in de regels; goede uitleg aan ouders wordt daarmee extra belangrijk. Deze uitleg moet toegankelijk en eenvoudig leesbaar zijn op de website van gemeenten en eventueel via folders of brochures. Niet alleen voor ouders maar ook voor (informele) toeleiders is dat van belang.

2. Verbetering van het bereik

In het onderzoek bleek slechts de helft van de ouders door het consultatiebureau te zijn voorgelicht over VVE. Hier is nog veel te winnen. In de eerste plaats door ouders systematischer te informeren, ook over verschillende mogelijkheden, vanuit het consultatiebureau. Maar daarnaast door communicatie over VVE te stimuleren en faciliteren vanuit andere belangrijke 'vindplaatsen', zoals scholen en moskeeën en andere zelforganisaties die soms dichter bij de ouders staan (zie punt 3). Deze informele toeleiders moeten wel goed geëquipeerd zijn en de juiste wegen kennen (zie ook punt 4 en 5).

3. Inzet van ambassadeurs

In het nieuwe jeugdstelsel is er meer aandacht voor het benutten van informele netwerken rond ouders en voor vindplaatsgericht werken. Beide methoden kunnen bijdragen aan meer kennis over en vertrouwen in voorschoolse voorzieningen bij moeilijker bereikbare groepen. Voor sommige moeders kan de inzet van ambassadeurs uit eigen kring werken: iemand met positieve ervaringen die met moeders op vindplaatsen (speeltuinen, school, buurthuis) in gesprek gaat en wellicht ook meegaat bij een bezoekje aan een peuterspeelzaal of kinderdagverblijf. Ook voor vaders, die in een aantal gevallen moeders beïnvloeden bij de keuze voor voorschoolse voorzieningen, zou dit kunnen werken. Er doen veel (negatieve) verhalen of beelden de ronde, ouders zijn erg bevattelijk voor berichtgeving in de media. Juist inzet van ambassadeurs uit de eigen kring, die op vertrouwde vindplaatsen ouders voorlichten en het gesprek met hen aangaan over voorschoolse voorzieningen, kan dan een goede manier zijn om te werven.

4. Kennis over tweetaligheid (professionalisering toeleiders)

Veel ouders in het onderzoek hebben te horen gekregen dat zij met

hun kinderen de taal moeten spreken die zij het beste beheersen. Samen met het belang dat ouders hechten aan het bijbrengen van de moedertaal kan dit ertoe leiden dat de aandacht voor het Nederlands op de achtergrond raakt; of dat het Nederlands als concurrerend voor de eigen taal wordt beschouwd. Het is van belang dat toeleiders, ook brugfunctionarissen in informele kring (bijvoorbeeld migrantenorganisaties), ouders goed kunnen uitleggen wat het belang is van verwerking van het Nederlands (naast de eigen taal) op jonge leeftijd, en daarmee van deelname aan VVE: achterstanden die zijn ontstaan voordat kinderen naar school gaan worden later vaak maar moeilijk ingelopen. Moeders zijn aanspreekbaar op de goede onderwijskansen voor hun kinderen, zo komt uit het onderzoek naar voren.

5. Professionalisering toeleiders (formeel en informeel)

De toeleiders of brugfunctionarissen bij informele organisaties/ ambassadeurs moeten voor toeleiding naar VVE kennis hebben van het type motieven voor niet-deelname van ouders; en vaardigheden om te achterhalen waarom moeders niet zijn ingeschreven. De gemeente kan op dit punt investeren door deskundigheidsbevordering. Voor het voeren van een motiverend gesprek over VVE is de juiste kennis nodig over wat moeders beweegt er wel of niet aan deel te nemen en over de meerwaarde van voorzieningen. In de toekomst zullen steeds vaker generalisten in wijkteams de eersten zijn die met moeders over VVE kunnen praten. Bijscholing op het thema VVE en de motieven van niet-deelnemers kan belangrijk zijn. Als moeders negatieve beelden hebben van voorzieningen, is het van belang te kunnen vertellen wat kinderen zoal leren op een peuterspeelzaal. In de communicatie kan meer worden benadrukt dat VVE-instellingen aansluiten bij belangrijke wensen van ouders: dat kinderen leren met andere kinderen om te gaan, leren te luisteren naar volwassenen, leren spelen en worden voorbereid op school. Voor moeders die kinderen thuishouden omdat zij vinden hen zelf het beste te kunnen opvoeden, kan wellicht worden benadrukt dat zij actief kunnen participeren op de VVE-instelling. Voor ouders met twijfels over de vraag of de voorzieningen open staan voor hun wensen of visies, kan het belangrijk zijn hen door te verwijzen naar VVE-locaties waarvan bekend is dat zij hierop expliciet pedagogisch beleid voeren. Dat vergt kennis van de sociale kaart in de wijk of buurt.

6. Precisie bij indicatiestelling

Zorgvuldige indicatiestelling is van belang. Globale criteria als geboorteland en/of herkomst, zoals die worden gehanteerd voor indicering voor VVE bij sommige gemeenten, geven onvoldoende informatie over waar het bij selectie voor VVE om zou moeten gaan: achterstanden in

ontwikkeling of beheersing van de Nederlandse taal. Deze variabelen moeten met zorgvuldigheid worden vastgesteld; inzicht in de opvoedingomgeving thuis is daarbij nodig. Bijvoorbeeld over bij wie de kinderen daadwerkelijk de meeste tijd doorbrengen en wat daar de taal is die wordt gesproken.

7. Harmonisatie: verbetering van voorwaarden

Landelijk en ook lokaal wordt steeds meer gekeken naar mogelijkheden van harmonisatie van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Een van de doelen van de harmonisatie is dat er meer etnische en sociaal-economische menging plaatsvindt in voorschoolse voorzieningen. Daarnaast is harmonisatie van het aanbod en een betere kwaliteit een belangrijk doel (Ministerie van SZW, 2014). De harmonisatie biedt kansen voor meer bereik van moeders uit de doelgroep van VVE en hun peuters, als de uitkomst ervan is dat er daadwerkelijk meer etnische en sociaal-economische menging plaatsvindt en daarmee het risico van stigmatisering vermindert. Een aantal moeders heeft immers moeite met het 'achterstandskarakter' van VVE-voorzieningen. Of als een uitkomst is dat moeders, ook als zij (officieel) niet werken, hun kinderen er wat meer uren per dag kunnen brengen. Juist voor moeders die in het informele circuit werken, en dus niet in aanmerking komen voor kinderopvangtoeslag, kan het belangrijk zijn de kinderen wat langer te kunnen onderbrengen op een dag. Daarbij is flexibiliteit wel van belang; weinig moeders uit ons onderzoek zullen geneigd zijn hun kinderen hele (lange) dagen te brengen of daarvoor te betalen. Wel is er belangstelling voor bijvoorbeeld langere dagdelen, zoals halve dagen. De harmonisatie roept overigens ook weer nieuwe vragen op; er kunnen door samenvoeging van de systemen nieuwe drempels ontstaan; doordat alle ouders bijvoorbeeld inkomensgegevens moeten overleggen omdat voor de eerste twee dagdelen kinderopvangtoeslag moet worden aangevraagd. Ook kan de basisvoorziening voor sommige ouders hogere kosten opleveren; dat kan juist een belemmering vormen (bijv. Buitenhek Management & Consult, 2014).

8. Verplichting?

Een kleine groep moeders leeft geïsoleerd met haar kinderen; hun partner belet hen om gebruik te maken van VVE. In dit onderzoek betrof het een kleine groep. Bij de werving is er wel meer contact geweest met moeders waarvan vermoed werd dat zij belemmerd werden door hun partner. Voor deze groep moeders kan een verplichting een manier zijn om de toegang tot voorzieningen te vergroten. Een selectieve verplichting (bijvoorbeeld alleen voor gezinnen met een indicatie) zal bij veel andere moeders op weerstanden stuiten. Er heerst al het beeld dat kinderen op peuterspeelzalen alleen met

andere achterstandskinderen verkeren; dit is juist een van de redenen om geen gebruik te maken van VVE. Meer kans heeft een bredere verplichting, bijvoorbeeld door het (landelijk) verlagen van de leerplichtige leeftijd. Vooral als zo'n verplichting ook samengaat met een kwaliteitsimpuls voor de VVE-sector.

VVE-instellingen

9. Nadruk op partnerschap en werken aan imago.

Niet alleen gemeenten, ook VVE-instellingen kunnen in hun communicatie meer benadrukken dat zij aansluiten bij belangrijke wensen van ouders, zoals kinderen leren met andere kinderen om te gaan, leren luisteren naar volwassenen, leren te spelen en voor te bereiden op school. Voor moeders met een sterke moederschapsideologie is nadruk op participatie en partnerschap belangrijk. Actieve betrokkenheid van ouders bij de peuterspeelzaal of peuteropvang kan een belangrijk middel zijn om ouders het gevoel te geven dat zij als opvoeder mee aan het roer blijven staan, waarmee ook de kans op wantrouwen ten aanzien van de voorziening vermindert. Het bijkomend voordeel is dat de ontwikkelingsstimulering van ouders en voorziening meer op een lijn kan komen. Voor ouders met weinig vertrouwen in de opvangvoorzieningen kan in communicatie naar (potentiële) klanten worden benadrukt dat uitwisseling over wederzijdse verwachtingen en het respecteren van wensen van ouders, bijvoorbeeld op het gebied van voeding of het vieren van feestdagen en verjaardagen, hoog op de agenda staan. Dit kan helpen voorkomen dat ouders wegblijven bij VVE of zelfs kiezen voor eigen parallelle voorzieningen die mogelijk weinig aansluiten bij de Nederlandse samenleving. Het imago van voorschoolse voorzieningen lijdt onder media aandacht voor bijvoorbeeld misbruikzaken, zo kwam in de interviews met moeders naar voren; voorzieningen kunnen benadrukken naar potentiële en nieuwe klanten hoe zij hiermee omgaan.

10. Aansluiten bij wat vertrouwen wekt

Juist voor moeders die hun kinderen het liefst zelf opvoeden en voor wie vertrouwen in formele 'witte' instellingen niet vanzelfsprekend is, kan de inzet van leidsters met een migratieachtergrond behulpzaam zijn, naast het vergroten van diversiteitcompetenties van leidsters. Uitbreiding van voorschoolse voorzieningen op scholen die het vertrouwen van ouders genieten kan een bepaalde subgroep ook over de streep trekken.

Bronnen

- Blanken, M. den, Vegt & A.L. van der (2007). *Voorschoolse educatie: waarom wel, waarom niet? Overwegingen van ouders om hun kinderen al dan niet te laten deelnemen aan VVE-programma's*. Utrecht: Sardes, i.s.m. Forum.
- Brink, M. & Odé, A.W. (2010). *Eerste evaluatie van de pilots inburgering en VVE in Amsterdam: eindrapport*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.
- Broekhof, K., & Westenbrink, W. (2006). *Versterking van de toeleiding van doelgroeppeuters naar de voorschool in Den Haag*. Utrecht: Sardes.
- Buitenhek Management & Consult (2014). *Peuterspeelzaalwerk NL: facts & figures 2014*.
- Feitenonderzoek ter voorbereiding op "een betere basis voor peuters"*. Utrecht: Buitenhek Management & Consult.
- Cloin, M. (2010). *Het werken waard: Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Crompton, R., & Lyonette, C. (2005). The new gender essentialism - domestic and family 'choices' and their relation to attitudes. *British Journal of Sociology*, 56(4), 601-620.
- Gruijter, M. de, Toorn, J., m.m.v. Dekker, F. (2013). *Luxepositie of buitenspel? Vrouwen zonder werk en uitkering*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- De Haan, M., De Winter, M., Koeman, M., Hofland, A., & Van Verseveld, M. (2013). *Opvoeden als netwerken in de multi-etnische wijk*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Kan, M. (2007). *Work orientation and wives' employment careers. An evaluation of Hakim's preference theory*. *Work and Occupations*, 34(4), 430-462.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2012). *Brief aan de Tweede Kamer: Toekomst van het onderwijsachterstandenbeleid*, 1 juni 2012. Den Haag: Ministerie van OC&W.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2014). *Brief aan de Tweede Kamer. Nadere uitwerking kabinetsbrief: een betere basis voor peuters*. 17 juni 2014. Den Haag: Ministerie van SZW.

Ooms, I., Eggink, E., & Gameren, E. van. (2007). *Moeders, werk en kinderopvang in model. Analyse van arbeidsparticipatie- en kinderopvangbeslissingen van moeders met jonge kinderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Pels, T., & Gruijter, M. de (red.) (2005). *Vluchtelingengezinnen en Integratie. Opvoeding en ondersteuning in Iraanse, Irakese, Somalische en Afghaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Pels, T., & Gruijter, M. de (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.

Pels, T., Distelbrink, M. en Postma, L., (2009). *Opvoeding in de migratie-context: review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bijlage 1 Topiclijst

Voor het onderzoek is een uitgebreide topiclijst ontwikkeld met diverse voorbeeldvragen en suggesties voor doorvragen. Hieronder staan de belangrijkste onderwerpen kort opgesomd. De interviewers zijn getraind om de topiclijst flexibel te gebruiken en in te gaan op zaken die moeders noemden, ook als deze betrekking hadden op een onderwerp later in de topiclijst.

- Gegevens over het interview (in te vullen door interviewer)
- Uitleg onderzoek en verzoek opname (voorbeeldtekst)
- Gesloten vragen achtergrondkenmerken (demografische gegevens, huishoudenssamenstelling, opleiding en werk, financiën, taalsituatie, gebruik opvang nu en voorheen)
- Denkbeelden opvoeding/verwachtingen over ontwikkeling (steeds met voorbeeldvragen; targetkind in gedachten)
 - Ontwikkelingsdoelen (moeder, partner)
 - Opvoedpraktijken: hoe doelen bijbrengen (moeder, partner)
 - Activiteiten met kinderen (in eigen gezin en erbuiten)
 - Voorbereiding op school (moeder, partner)
 - Wie past op de kinderen in uw afwezigheid
 - Vragen/problemen opvoeding
 - Wie speelt er allemaal een rol bij de opvoeding; hoe
 - Met wie praten over opvoeding/kinderen
 - Wie heeft invloed op uw ideeën over opvoeding/kinderen
- Opvoeding in formele voorzieningen (onderscheid naar type voor- schoolse voorziening)
 - Denkbeelden over opvoeding in en gebruik van formele opvangvoorzieningen
 - Kennis over en ervaring met formele opvangvoorzieningen
 - Opvattingen partner en anderen over formele opvangvoorzieningen
 - Actief benaderd / voorgelicht?
 - Opvatting over verplichting

- Besluitvorming over en keuze voor opvangvoorzieningen
 - Hoe keek u in eerste instantie tegen opvang aan toen u kinderen kreeg?
 - W(ie of) wat heeft uiteindelijk meegespeeld bij de keuze (Doorvragen redenen uit literatuur, o.a. financiën, afstand, kwaliteit, tijden et cetera)
 - Wat gaf het meest de doorslag
 - Wat zou u eventueel kunnen overhalen er wel gebruik van te maken
- Afsluiting en korte evaluatie gesprek

Bijlage 2 Deelnemers reflectiebijeenkomst

Nelly Bruin - locatiedirecteur Lukasschool Kanaleneiland

Mari Ozkaya - Impuls Amsterdam

Munevver Yalniz - Donadaria Rotterdam

Fatima Alaoui - werver Utrecht

Sara Villavicencio - werver Eindhoven

Abdellah Mehraz - Trias Pedagogica

Serpil OzTurk (interviewer ERC)

Haluk Arslan (begeleider onderzoek ERC)

Ghariba Loukili (interviewer)

Ilona Votel (Ministerie van SZW)

Marjolijn Distelbrink (Verwey-Jonker Instituut)

Trees Pels (Verwey-Jonker Instituut)

Marjan de Gruijter (Verwey-Jonker Instituut)

Jeanet van de Korput (Bernard van Leer Foundation)

Zeki Arslan (FORUM)

Annet Hermans (FORUM)

Bijlage 3 Werving en selectie van respondenten

De werving en selectie van respondenten voor het onderzoek is, zoals in het vorige hoofdstuk beschreven, gebeurd onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van FORUM en het Verwey-Jonker Instituut. FORUM zou twee derde van de moeders werven via diverse netwerken; het Verwey-Jonker Instituut i.s.m. ERC Research en interviewers de rest. Voor het goed in de gaten houden van spreiding van kenmerken zoals herkomst of woonplaats, is tussentijds steeds intensief overlegd tussen de instituten en een schema bijgehouden met geworven moeders. De moeders werden geworven in de periode november 2013-april 2014. Ten behoeve van de werving werd een informatieblad voor werwers ontwikkeld. De werving heeft veel inspanningen gekost.

Belemmeringen bij de werving

Belemmeringen die onderzoekers en werwers tegenkwamen, betroffen:

- VVE heeft al met al toch een groot bereik; veel contactpersonen die werden ingeschakeld, met goede netwerken in bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse kring, slaagden er nauwelijks in gezinnen te vinden die hun kinderen *niet* naar een voorschoolse voorziening hadden gestuurd
- Kinderen in het gevonden gezin waren te oud (6 jaar of ouder; deze waren geëxcludeerd omdat het ging omdat het VVE-veld sterk in beweging is, en ervaringen of weerstanden anders niet meer goed te interpreteren zouden zijn);
- Kinderen in het gevonden gezin waren te jong (bijvoorbeeld een gezin met een kind van maximaal 1 jaar; de beslissing over VVE, wat vaak start met 2,5 jaar, is dan nog te ver weg; voornemens kunnen nog veranderen).
- Gezinnen bleken bij benadering voor het interview *toch* gebruik te maken van voorschoolse voorzieningen, al hadden zij dit bij de werving (ook na uitgebreid doorvragen) niet vermeld. Soms betrof het moeders die maar 1 dag(deel) in de week hun kinderen naar een peuterspeelzaal brachten bijvoorbeeld, maar ook wel moeders die na het gesprek met de werver gemotiveerd waren geraakt om zich alsnog in te schrijven.
- Ouders wilden niet spreken over hun motieven. Vooral Turkse ouders bleken weinig geneigd met onderzoekers in gesprek te gaan over hun motieven om niet te kiezen voor VVE.
- Ook ouders in sommige gemeenten voelden minder voor een gesprek; bijvoorbeeld in Eindhoven verliep de werving in eerste instantie lastig,

omdat het CJG ouders al uitgebreid had bevraagd over hun redenen om niet voor VVE te kiezen.

- Ouders waren na oorspronkelijke toezegging niet meer bereikbaar.
- Een aantal moeders viel na aanvankelijke aanmelding op het laatste moment weer af vanwege omstandigheden als geboorte van een kind, verblijf in het buitenland etc.

Uiteindelijk bereikte groep

Al met al bleek het moeilijk ouders te vinden die niet tot de twee grootste etnische groepen (Turken en Marokkanen) behoorden. Juist ouders uit overige groepen vielen relatief vaak om een of meer van bovenstaande redenen af. Al met al bereikten wij vooral veel *Marokkaanse* moeders. Ook uit ander onderzoek is bekend dat de Turkse groep wat meer gesloten is, en soms moeilijker te benaderen. Wel slaagden we er door de inspanningen van de wervers en ook interviewers in om een aantal orthodoxe moeders te bereiken en ook om enkele geïsoleerde moeders te spreken; deels zijn deze moeders telefonisch geïnterviewd. Een aantal moeders sprak met de onderzoekers zonder medeweten van hun man.

Gedurende het hele wervingsproces gebeurde het diverse malen dat moeders bij nader inzien afvielen vanwege de genoemde redenen. Of dat wervers contact hadden met moeders die mogelijk mee wilden doen, maar er uiteindelijk toch niet in slaagden. Wantrouwen speelde daarbij vermoedelijk (deels) mee.

Een aantal keren in overleg toch besloten moeders te includeren die niet aan de selectiecriteria voldeden; bijvoorbeeld een klein aantal moeders dat in principe hun kinderen niet naar VVE wilden brengen, maar wel oren hadden naar een nieuw op te starten initiatief dat 'rekening hield met hun (religieuze) identiteit'. Of moeders die toch contact hadden met formele ondersteuning, bijvoorbeeld een deelneemster aan het voorschoolse thuisprogramma Opstapje. Soms bleek ook pas tijdens een interview dat moeders aan een dergelijk programma deelnamen, of dat zij in principe toch van plan waren hun kind naar een voorschool te sturen, maar dat dit er tot nu toe nog niet van was gekomen.

Tegen het eind van de wervingsperiode vielen toch veel potentiële respondenten alsnog af; het totale aantal geïnterviewden is daarmee gekomen op 38 in plaats van 40. Het totale aantal moeders waarvan in eerste instantie leek dat zij tot de doelgroep behoorden en die in principe hadden toegezegd mee te doen, lag veel hoger. Zeker 30 moeders zijn in de loop van de onderzoeksperiode nog afgevallen.

Colofon

Opdrachtgever	Bernard van Leer Foundation, FORUM
Auteurs	Dr. M.J. Distelbrink Drs. M.J. de Gruijter Prof. dr. T.V.M. Pels
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Omslagfoto	Mladen Pikulic
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-660-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2014.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Hoewel het brede aanbod van voor- en vroegschoolse educatie (VVE) de doelgroep steeds meer naar zich toe weet te trekken, is er ook een subgroep die niet wordt bereikt. VVE richt zich op jonge kinderen die thuis weinig Nederlands spreken en/of weinig worden gestimuleerd in hun ontwikkeling. De voorschoolse programma's worden aangeboden op peuterspeelzalen, bij voorscholen en op kinderdagverblijven. Sommige ouders willen hun kinderen liever niet laten deelnemen, of zouden dit alleen willen doen onder bepaalde voorwaarden. Om na te gaan welke factoren allemaal meespelen bij deze keuze heeft het Verwey-Jonker Instituut, in opdracht van de Bernard Van Leerfoundation en FORUM, 38 moeders geïnterviewd. De aanbevelingen voor gemeenten en VVE-instellingen in dit rapport zijn gebaseerd op deze gesprekken. De bevindingen zijn ook gebundeld in een handreiking, die te downloaden is op de website van het instituut.

